

Khaggavisāṇasutto

Khaggavisāṇasuttaniddeso

Paṭhamavaggo

121.

Sabbesu bhūtesu nidhāya daṇḍam, aviheṭhayam aññatarampi tesam;
Na puttamiccheyya kuto sahāyam, eko care khaggavisāṇakappo.

Sabbesu bhūtesu nidhāya daṇḍanti. **Sabbesūti** sabbena sabbaṁ sabbathā sabbaṁ asesam nissesam pariyādiyanavacanametam – sabbesūti. **Bhūtesūti** bhūtā vuccanti tasā ca thāvarā ca. **Tasāti** yesam tasitataṇhā appahīnā, yesañca bhayabheravā appahīnā. Kimkāraṇā vuccanti tasā? Te tasanti uttasanti paritasanti bhāsanti santāsam āpajjanti, tamkāraṇā vuccanti tasā. **Thāvarāti** yesam tasitataṇhā pahīnā, yesañca bhayabheravā pahīnā. Kimkāraṇā vuccanti thāvarā? Te na tasanti na uttasanti na paritasanti na bhāyanti na santāsam āpajjanti, tamkāraṇā vuccanti thāvarā. **Daṇḍanti** tayo daṇḍā – kāyadaṇḍo vacīdaṇḍo manodaṇḍo. Tividham kāyaduccaritaṁ kāyadaṇḍo, catubbidham vacīduccaritaṁ vacīdaṇḍo, tividham manoduccaritaṁ manodaṇḍo. **Sabbesu bhūtesu nidhāya daṇḍanti** sabbesu bhūtesu daṇḍam nidhāya nidahitvā.

Aviheṭhayam aññatarampi tesanti ekamekampi sattam pāṇinā vā leḍdunā vā daṇḍena vā satthena vā anduyā [aruyā (syā.), adduyā (ka.)] vā rajjuvā vā aviheṭhayanto, sabbepi satte pāṇinā vā leḍdunā vā daṇḍena vā satthena vā anduyā vā rajjuvā vā aviheṭhayantoti – aviheṭhayam aññatarampi tesam.

Na puttamiccheyya kuto sahāyanti. **Nāti** paṭikkhepo; **puttāti** cattāro puttā – atrajoutto, khettajoutto, dinnakoutto, antevāsikoutto. **Sahāyanti** sahāyā vuccanti yehi saha āgamanam phāsu, gamanam phāsu, gamanāgamanam phāsu, ṭhānam phāsu, nisajjanam phāsu, sayanam [nipajjanam (syā.)] phāsu, ālapanaṁ phāsu, sallapanam phāsu, ullapanam phāsu, samullapanam phāsu. **Na puttamiccheyya kuto sahāyanti** puttampi na iccheyya na sādiyeyya na patthayeyya na pihayeyya nābhijappeyya, kuto mittam vā sandiṭṭham vā sambhattam vā sahāyam vā iccheyya [icchissati (syā.) evamīdisesu padesu anāgatavibhattiyā] sādiyeyya patthayeyya pihayeyya abhijappeyyāti – na puttamiccheyya kuto sahāyam.

Eko care khaggavisāṇakappoti. **Ekoti** so paccekasambuddho pabbajāsaṅkhātena eko, adutiyatṭhenā eko, taṇhāya pahānaṭṭhenā [taṇhāpahānaṭṭhenā (syā.) mahāni. 191] eko, ekantavītarāgoti eko, ekantavītadosoti eko, ekantavītamohoti eko, ekantanikkilesoti eko, ekāyanamaggam gatoti eko, eko anuttaram paccekasambodhiṁ abhisambuddhoti eko.

Katham so paccekasambuddho pabbajāsaṅkhātena eko? So paccekasambuddho sabbam gharāvāsapalibodham chinditvā puttadārapalibodham chinditvā ñātipalibodham chinditvā sannidhipalibodham chinditvā kesamassum ohāretvā kāsāyāni vatthāni acchādetvā agārasmā anagāriyam pabbajitvā akiñcanabhāvam upagantvā eko carati viharati iriyati vatteti pāleti yepeti yāpetīti – evam so paccekasambuddho pabbajāsaṅkhātena eko.

Katham so paccekasambuddho adutiyatthena eko? So evam pabbajito samāno eko araññavanapaththāni pantāni senāsanāni paṭisevati appasaddāni appanigghosāni vijanavātāni manussarāhasseyyakāni paṭisallānasāruppāni. So eko gacchatī, eko tiṭṭhatī, eko nisīdatī, eko seyyam kappeti, eko gāmam piṇḍāya pavisati, eko abhikkamatī, eko paṭikkamatī, eko raho nisīdatī, eko caṅkamam adhiṭṭhāti, eko carati viharati iriyati vatteti pāleti yāpetīti – evam so paccekasambuddho adutiyatthena eko.

Katham so paccekasambuddho taṇhāya pahānaṭṭhena eko? So evam eko adutiyo appamatto ātāpī pahitatto viharanto mahāpadhānam padahanto māraṇam sasenakaṇam namucim kaṇham pamattabandhum vidhametvā ca taṇhājālinim visaritam visattikam pajahi vinodesi byantākāsi anabhāvamgamesi.

“Taṇhādutiyo puriso, dīghamaddhāna saṃsaram;
Itthabhāvaññathābhāvam, saṃsāram nātivattati.

“Etamādīnavam ñatvā, taṇham dukkhassa sambhavam;
Vītataṇho anādāno, sato bhikkhu paribbaje”ti.

Evam so paccekasambuddho taṇhāya pahānaṭṭhena eko.

Katham so paccekasambuddho ekantavītarāgoti eko? Rāgassa pahīnattā ekantavītarāgoti eko, dosassa pahīnattā ekantavītadosoti eko, mohassa pahīnattā ekantavītamohoti eko, kilesānam pahīnattā ekantanikkilesoti eko. Evam so paccekasambuddho ekantavītarāgoti eko.

Katham so paccekasambuddho ekāyanamaggam gatoti eko? Ekāyanamaggo vuccati cattāro satipaṭṭhānā, cattāro sammappadhānā, cattāro idhipādā, pañcindriyāni, pañca balāni, satta bojjhaṅgā ariyo aṭṭhaṅgiko maggo.

“Ekāyanam jātikhayantadassī, maggam pajānāti hitānukampī;
Etena maggena tarīmsu pubbe, tarissanti ye ca taranti ogha”nti.

Evam so paccekasambuddho ekāyanamaggam gatoti eko.

Katham so paccekasambuddho eko anuttaram paccekasambodhiṃ abhisambuddhoti eko? Bodhi vuccati catūsu maggesu ñāṇam. Paññā paññindriyam paññābalam dhammadicayasambojjhaṅgo vīmaṇsā vipassanā sammāditthi. So paccekasambuddho maggapaccekasambuddho ñāṇapaccekasambuddho “sabbe saṅkhārā aniccā”ti bujjhi, “sabbe saṅkhārā dukkhā”ti bujjhi, “sabbe dhammā anattā”ti bujjhi, “avijjāpaccayā saṅkhārā”ti bujjhi, “saṅkhārapaccayā viññāṇa”nti bujjhi, “viññāṇapaccayā nāmarūpa”nti bujjhi, “nāmarūpapaccayā saṭṭayatana”nti bujjhi, “saṭṭayatanapaccayā phasso”ti bujjhi, “phassapaccayā vedanā”ti bujjhi, “vedanāpaccayā taṇhā”ti bujjhi, “taṇhāpaccayā upādāna”nti bujjhi, “upādānapaccayā bhavo”ti bujjhi, “bhavapaccayā jāti”ti bujjhi, “jātipaccayā jarāmaraṇa”nti bujjhi; “avijjānirodhā saṅkhāranirodhō”ti bujjhi, “saṅkhāranirodhā viññāṇanirodhō”ti bujjhi, “viññāṇanirodhā nāmarūpanirodhō”ti bujjhi, “nāmarūpanirodhā saṭṭayatananirodhō”ti bujjhi,

“saḷāyatanañirodhā phassanirodho”ti bujjhi, “phassanirodhā vedanāñirodho”ti bujjhi,
“vedanāñirodhā taṇhāñirodho”ti bujjhi, “taṇhāñirodhā upādānañirodho”ti bujjhi,
“upādānañirodhā bhavañirodho”ti bujjhi, “bhavañirodhā jātinirodho”ti bujjhi, “jātinirodhā
jarāmaraṇañirodho”ti bujjhi; “idaṁ dukkha”nti bujjhi, “ayaṁ dukkhasamudayo”ti bujjhi,
“ayaṁ dukkhanirodho”ti bujjhi, “ayaṁ dukkhanirodhagāminī paṭipadā”ti bujjhi; “ime āsavā”ti
bujjhi, “ayaṁ āsavasamudayo”ti bujjhi...pe... “ayaṁ āsavañirodhagāminī paṭipadā”ti bujjhi;
“ime dhammā abhiññeyyā”ti bujjhi, “ime dhammā pahātabbā”ti bujjhi, “ime dhammā
sacchikātabbā”ti bujjhi, “ime dhammā bhāvetabbā”ti bujjhi; channam phassāyatanānam
samudayañca atthaṅgamañca assādañca ādīnavañca nissaraṇañca bujjhi, pañcannañ
upādānakkhandhānam samudayañca...pe... nissaraṇañca bujjhi, catunnam mahābhūtānam
samudayañca atthaṅgamañca assādañca ādīnavañca nissaraṇañca bujjhi, “yam kiñci
samudayadhammam sabbam tam nirodhadhamma”nti bujjhi.

Atha vā, yam bujjhitabbam anubujjhitabbam paṭibujjhitabbam sambujjhitabbam
adhigantabbam phassitabbam sacchikātabbam, sabbam tam tena paccekabodhiññena bujjhi
anubujjhi paṭibujjhi sambujjhi adhigacchi phassesi sacchākāsīti evam so paccekasambuddho eko
anuttaram paccekasambodhim abhisambuddhoti – eko.

Careti aṭṭha cariyāyo – iriyāpathacariyā, āyatanacariyā, saticariyā, samādhicariyā,
ñāṇacariyā, maggacariyā, paticariyā, lokatthacariyā. Iriyāpathacariyāti catūsu iriyāpathesu.
Āyatanacariyāti chasu ajjhattikabāhiresu āyatañcesu. Saticariyāti catūsu satipaṭṭhānesu.
Samādhicariyāti catūsu jhāñcesu. Ñāṇacariyāti catūsu ariyasaccesu. Maggacariyāti catūsu
ariyamaggesu. Paticariyāti catūsu sāmaññaphalesu. Lokatthacariyāti tathāgatesu arahantesu
sammāsambuddhesu padesato paccekasambuddhesu padesato sāvakesu. Iriyāpathacariyā ca
paṇidhisampannānam, āyatanacariyā ca indriyesu guttadvārānam, saticariyā ca
appamādavihārīnam, samādhicariyā ca adhicittamanuyuttānam, ñāṇacariyā ca
buddhisampannānam, maggacariyā ca sammāpaṭipannānam, paticariyā ca adhigataphalānam,
lokatthacariyā ca tathāgatānam arahantānam sammāsambuddhānam padesato
paccekabuddhānam padesato sāvakānam. Imā aṭṭha cariyāyo. Aparāpi aṭṭha cariyāyo –
adhimuccanto saddhāya carati, paggañhanto vīriyena carati, upaṭṭhapento satiyā carati,
avikkhepam karonto samādhinā carati, pajānanto paññāya carati, vijānanto viññāṇacariyāya
carati. Evam paṭipannassa kusalā dhammā āyāpentīti – āyatanacariyāya carati. Evam paṭipanno
visesamadhidhigacchatīti – visesacariyāya carati. Imā aṭṭha cariyāyo.

Aparāpi aṭṭha cariyāyo – dassanacariyā ca sammādiṭṭhiyā, abhiropanacariyā ca
sammāsaṅkappa, pariggahacariyā ca sammāvācāya, samutṭhānacariyā ca
sammākammantassa, vodānacariyā ca sammājīvassa, paggahacariyā ca sammāvāyāmassa,
upaṭṭhanacariyā ca sammāsatiyā, avikkhepacariyā ca sammāsamādhissa. Imā aṭṭha cariyāyo.

Khaggavisāṇakappoti yathā khaggassa nāma visāṇam ekam hoti adutiyam, evameva so
paccekasambuddho takkappo tassadiso tappaṭibhāgo. Yathā atiloṇam vuccati lonakappo,
atitittakam vuccati tittakappo, atimadhuram vuccati madhurakappo, atiuṇham vuccati
aggikappo, atisītalam vuccati himakappo, mahāudakakkhandho vuccati samuddakappo,
mahābhiññābalappatto sāvako vuccati satthukappoti; evameva so paccekasambuddho tattha

takkappo tassadiso tappaṭibhāgo eko adutiyo muttabandhano sammā loke carati viharati iriyati vatteti pāleti yāpetīti – eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Sabbesu bhūtesu nidhāya daṇḍam, aviheṭhayam aññatarampi tesam;
Na puttamiccheyya kuto sahāyam, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

122.

Saṃsaggajātassa bhavanti snehā, snehanvayaṃ dukkhamidam pahoti;
Ādīnavam snehajam pekkhamāno, eko care khaggavisāṇakappo.

Saṃsaggajātassa bhavanti snehāti. Saṃsaggāti dve saṃsaggā – dassanasamṣaggo ca savanasamṣaggo ca. Katamo dassanasamṣaggo? Idhekacco passati itthim vā kumārim vā abhirūpam dassanīyam pāsādikam paramāya vaṇṇapokkharatāya samannāgataṃ. Disvā passitvā anubyañjanaso nimittam ganhāti – kesā vā sobhanā [sobhaṇā (syā.)] mukham vā sobhanam akkhī vā sobhanā kaṇṇā vā sobhanā nāsā vā sobhanā oṭṭhā vā sobhanā dantā vā sobhanā mukham vā sobhanam gīvā vā sobhanā thanā vā sobhanā uram vā sobhanam udaram vā sobhanam kaṭi vā sobhanā ūrū vā sobhanā jaṅghā vā sobhanā hatthā vā sobhanā pādā vā sobhanā aṅguliyo vā sobhanā nakhā vā sobhanāti. Disvā passitvā abhinandati abhivadati abhipattheti anuppādeti [anussarati (ka.)] anubandhati rāgabandhanaṃ – ayam dassanasamṣaggo.

Katamo savanasamṣaggo? Idhekacco suṇāti – “asukasmīm nāma gāme vā nigame vā itthī vā kumārī vā abhirūpā dassanīyā pāsādikā paramāya vaṇṇapokkharatāya samannāgatā”ti. Sutvā suṇitvā abhinandati abhivadati abhipattheti anuppādeti anubandhati rāgabandhanaṃ – ayam savanasamṣaggo.

Snehāti dve snehā – taṇhāsneho ca diṭṭhisneho ca. Katamo taṇhāsneho? Yāvatā taṇhāsaṅkhātena sīmakataṃ [sīmakataṃ mariyādikataṃ (syā.)] odhikataṃ pariyatikataṃ pariggahitam mamāyitam – “idam mama, etam mama, ettakam mama, ettāvatā mama”. Rūpā saddā gandhā rasā phoṭṭhabbā attharaṇā pāvuraṇā dāsidāsā ajeṭakā kukkuṭasūkarā hatthigavāssavalavā khettam vatthu hiraññam suvaṇṇam gāmanigamarājadhāniyo raṭṭhañca janapado ca koso ca koṭṭhāgārañca, kevalampi mahāpathavim taṇhāvasena mamāyati, yāvatā aṭṭhasatataṇhāvicaritam – ayam taṇhāsneho.

Katamo diṭṭhisneho? Vīsativatthukā sakkāyadiṭṭhi, dasavatthukā micchādiṭṭhi, dasavatthukā antaggāhikādiṭṭhi. Yā evarūpā diṭṭhi diṭṭhigataṃ diṭṭhigahanam diṭṭhikantāro diṭṭhivisūkāyikam diṭṭhivipphanditam diṭṭhisamyojanam gāho paṭiggāho [patiṭṭhāho (ka.)] abhiniveso parāmāso kummaggo micchāpatho micchattam titthāyatanaṃ vipariyāsaggāho viparītaggāho vipallāsaggāho micchāgāho ayāthāvakasmiṃ yāthāvakanti gāho, yāvatā dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni – ayam diṭṭhisneho.

Saṃsaggajātassa bhavanti snehāti dassanasamṣaggapaccayā ca savanasamṣaggapaccayā ca taṇhāsneho ca diṭṭhisneho ca bhavanti sambhavanti jāyanti sañjāyanti nibbattanti abhinibbattanti pātubhavantīti – saṃsaggajātassa bhavanti snehā.

Snehanvayam dukkhamidam pahotiti. Snehoti dve snehā – taṇhāsneho ca ditthisneho ca...pe... ayam taṇhāsneho...pe... ayam ditthisneho. **Dukkhamidam pahotiti** idhekacco kāyena duccaritaṁ carati, vācāya duccaritaṁ carati, manasā duccaritaṁ carati, pāṇampi hanati, adinnampi ādiyati, sandhimpi chindati, nillopampi [vilopampi (syā.) passa mahāni. 170] harati, ekāgārikampi karoti, paripanthepi tiṭṭhati, paradārampi gacchatī, musāpi bhaṇati. Tamenam gahetvā rañño dassenti – “ayam, deva, coro āgucārī. Imassa yam icchasi tam daṇḍam pañehī”ti. Tamenam rājā tam paribhāsatī. So paribhāsapaccayāpi dukkham domanassam [dukkhadomanassam (syā.)] paṭisamvedeti. Etam bhayaṁ dukkham domanassam kuto jātam? Tassa snehapaccayā ca nandipaccayā ca rāgapaccayā ca nandirāgapaccayā ca jātam.

Ettakenapi rājā na tussati. Tamenam rājā bandhāpeti – andubandhanena vā rajubandhanena vā saṅkhalikabandhanena vā vettabandhanena vā latābandhanena vā pakkhepabandhanena vā parikkhepabandhanena vā gāmabandhanena vā nigamabandhanena vā raṭṭhabandhanena vā janapadabandhanena vā, antamaso savacanīyampi karoti – “na te labbhā ito pakkamitu”nti. So bandhanapaccayāpi dukkham domanassam paṭisamvedeti. Etam bhayaṁ dukkham domanassam kuto jātam? Tassa snehapaccayā ca nandipaccayā ca rāgapaccayā ca nandirāgapaccayā ca jātam.

Ettakenapi rājā na tussati. Tamenam rājā tasseeva [tassa (syā.)] dhanam āharāpeti – sataṁ vā sahassam vā satasahassam vā. So dhanajānipaccayāpi dukkham domanassam paṭisamvedeti. Etam bhayaṁ dukkham domanassam kuto jātam? Tassa snehapaccayā ca nandipaccayā ca rāgapaccayā ca nandirāgapaccayā ca jātam.

Ettakenapi rājā na tussati. Tamenam rājā vividhā kammakāraṇā [vividhāni kammakaraṇāni (ka.)] kārāpeti – kasāhipi tāleti, vettehi tāleti, adḍhadanḍehipi tāleti, hatthampi chindati, pādampi chindati, hatthapādampi chindati, kaṇṇampi chindati, nāsampi chindati, kaṇṇanāsampi chindati, bilaṅgathālikampi karoti, saṅkhamuṇḍikampi karoti, rāhumukhampi karoti, jotimālikampi karoti, hatthapajjotikampi karoti, erakavattikampi [erakavaṭṭikampi (syā. ka.) passa ma. ni. 1.169] karoti, cīrakavāsikampi karoti, eṇeyyakampi karoti, baṭisamaṇṣikampi karoti, kahāpaṇikampi karoti, khārāpatacchikampi [khārāpaṭṭicchikampi (ka.)] karoti, palighaparivattikampi karoti, palālapīṭhakampi karoti, tattenapi telena osiñcati, sunakhehipi khādāpeti, jīvantampi sūle uttāseti, asināpi sīsaṁ chindati. So kammakāraṇapaccayāpi dukkham domanassam paṭisamvedeti. Etam bhayaṁ dukkham domanassam kuto jātam? Tassa snehapaccayā ca nandipaccayā ca rāgapaccayā ca nandirāgapaccayā ca jātam. Rājā imesam catunnam daṇḍānam issaro.

So sakena kammena kāyassa bhedā param marañā apāyaṁ duggatim vinipātam nirayaṁ upapajjati. Tamenam nirayapālā pañcavidhabandhanam nāma kammakāraṇam karonti [kārenti (syā. ka.) passa ma. ni. 3.267] – tattam ayokhilam hatthe gamenti, tattam ayokhilam dutiye hatthe gamenti, tattam ayokhilam pāde gamenti, tattam ayokhilam dutiye pāde gamenti, tattam ayokhilam majjhe urasmim gamenti. So tattha dukkhā tibbā [tippā (syā.)] kharā kaṭukā vedanā vedeti; na ca tāva kālam karoti yāva na tam pāpakammam byantīhoti. Etam bhayaṁ dukkham domanassam kuto jātam? Tassa snehapaccayā ca nandipaccayā ca rāgapaccayā ca nandirāgapaccayā ca jātam.

Tamenam̄ nirayapālā samvesetvā [samvesitvā (syā. ka.) passa ma. ni. 3.267] kuṭhārīhi [kudhārīhi (syā. ka.)] tacchanti...pe... tamenam̄ nirayapālā uddhampādām adhosirām gahetvā vāsīhi tacchanti. Tamenam̄ nirayapālā rathe yojetvā ādittāya pathaviyā sampajjalitāya sajotibhūtāya [sañjotibhūtāya (syā.)] sārentipi paccāsārentipi. Tamenam̄ nirayapālā mahantam̄ aṅgārapabbataṁ ādittam̄ sampajjalitam̄ sajotibhūtam̄ āropentipi oropentipi. Tamenam̄ nirayapālā uddhampādām adhosirām gahetvā tattāya lohakumbhiyā pakkhipanti ādittāya sampajjalitāya sajotibhūtāya. So tattha pheṇuddehakam̄ paccati. So tattha pheṇuddehakam̄ paccamāno sakimpi uddham̄ gacchatī, sakimpi adho gacchatī, sakimpi tiriyam̄ gacchatī. So tattha dukkhā tibbā kharā kaṭukā vedanā vedeti; na ca tāva kālañkaroti yāva na tam̄ pāpakammaṁ byantīhoti. Etam bhayaṁ dukkhaṁ domanassam̄ kuto jātam? Tassa snehapaccayā ca nandipaccayā ca rāgapaccayā ca nandirāgapaccayā ca jātam.

Tamenam̄ nirayapālā mahāniraye pakkhipanti. So kho pana mahānirayo –

Catukkaṇo catudvāro, vibhatto bhāgaso mito;
Ayopākārapariyanto, ayasā paṭikujjito.

Tassa ayomayā bhūmi, jalitā tejasā yutā;
Samantā yojanasataṁ, pharitvā tiṭṭhati sabbadā.

Kadariyātapanā [kadariyā tāpanā (ka.) mahāni. 170] ghorā, accimanto durāsadā;
Lomahaṁsanarūpā ca, bhesmā paṭibhayā dukhā.

Puratthimāya ca bhittiyā, accikkhandho samuṭṭhito;
Dahanto pāpakammante, pacchimāya paṭihaññati.

Pacchimāya ca bhittiyā, accikkhandho samuṭṭhito;
Dahanto pāpakammante, purimāya paṭihaññati.

Dakkhiṇāya ca bhittiyā, accikkhandho samuṭṭhito;
Dahanto pāpakammante, uttarāya paṭihaññati.

Uttarāya ca bhittiyā, accikkhandho samuṭṭhito;
Dahanto pāpakammante, dakkhiṇāya paṭihaññati.

Heṭṭhato ca samuṭṭhāya, accikkhandho bhayānako;
Dahanto pāpakammante, chadanasmiṁ paṭihaññati.

Chadanamhā samuṭṭhāya, accikkhandho bhayānako;
Dahanto pāpakammante, bhūmiyam̄ paṭihaññati.

Ayokapālamādittam̄, santattam̄ jalitam̄ yathā;
Evam̄ avīcīnirayo, heṭṭhā upari passato.

Tattha sattā mahāluddā, mahākibbisakārino;
Accantapāpakammantā, paccanti na ca miyyare [mīyare (ka.)].

Jātavedasamo kāyo, tesam nirayavāsinam;
Passa kammānam daļhattam, na bhasmā hoti napi masi.

Puratthimenapi dhāvanti, tato dhāvanti pacchimam;
Uttarenapi dhāvanti, tato dhāvanti dakkhiṇam.

Yam Yam disam padhāvanti, tam tam dvāram pidhīyati;
Abhinikkhamitāsā te, sattā mokkhagavesino.

Na te tato nikkhamitum, labhanti kammapaccayā;
Tesañca pāpakammantaṁ, avipakkam kataṁ bahunti.

Etam bhayaṁ dukkham̄ domanassam̄ kuto jātam? Tassa snehapaccayā ca nandipaccayā ca rāgapaccayā ca nandirāgapaccayā ca jātam.

Yāni ca nerayikāni dukkhāni yāni ca tiracchānayonikāni dukkhāni yāni ca pettivisayikāni dukkhāni yāni ca mānusikāni dukkhāni, tāni kuto jātāni kuto sañjātāni kuto nibbattāni kuto abhinibbattāni kuto pātubhūtāni? Tassa snehapaccayā ca nandipaccayā ca rāgapaccayā ca nandirāgapaccayā ca bhavanti sambhavanti jāyanti sañjāyanti nibbattanti abhinibbattanti pātubhavantīti – snehanvayam̄ dukkhamidam̄ pahoti.

Ādīnavam̄ snehajam̄ pekkhamānoti. Snehoti dve snehā – taṇhāsneho ca diṭhisneho ca...pe... ayam taṇhāsneho...pe... ayam diṭhisneho. **Ādīnavam̄ snehajam̄ pekkhamānoti** taṇhāsneho ca diṭhisneho ca ādīnavam̄ snehajam̄ pekkhamāno dakkhamāno olokayamāno nijjhāyamāno upaparikkhamānoti – ādīnavam̄ snehajam̄ pekkhamāno, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Saṃsaggajātassa bhavanti snehā, snehanvayam̄ dukkhamidam̄ pahoti;
Ādīnavam̄ snehajam̄ pekkhamāno, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

123.

Mitte suhajje anukampamāno, hāpeti attham̄ paṭibaddhacitto [paṭibandhacitto (ka.)] ;

Etam bhayaṁ santhave [sandhave (ka.)] **pekkhamāno, eko care khaggavisāṇakappo.**

Mitte suhajje anukampamāno, hāpeti attham̄ paṭibaddhacittoti. Mittāti dve mittā – agārikamitto ca anāgārikamitto [pabbajitamitto (ka.) evamuparipi] ca. Katamo agārikamitto? Idhekacco duddadām dadāti, duccajam cajati, dukkaram karoti, dukkhamam̄ khamati, guyhamassa ācikkhati, guyhamassa parigūhati [pariguyhati (syā. ka.)], āpadāsu na vijahati, jīvitampissa atthāya pariccattam̄ hoti, khīṇe nātimāññati – ayaṁ agārikamitto.

Katamo anāgārikamitto? Idha bhikkhu piyo ca hoti manāpo ca garu ca bhāvanīyo ca vattā ca vacanakkhamo ca gambhīrañca katham kattā, no ca aṭṭhāne niyojeti adhisile samādapeti, catunnam satipaṭṭhānānam bhāvanānuyoge samādapeti, catunnam sammappadhānānam...pe... catunnam iddhipādānam... pañcannam indriyānam... pañcannam balānam... sattannam bojjhaṅgānam... ariyassa aṭṭhaṅgikassa maggassa bhāvanānuyoge samādapeti – ayam anāgārikamitto.

Suhajā vuccanti yehi saha āgamanam phāsu gamanam phāsu ṭhānam phāsu nisajjanam [nisajjā (ka.)] phāsu sayanam phāsu ālapanam phāsu sallapanam phāsu ullapanam phāsu samullapanam phāsu. **Mitte suhajje anukampamāno hāpeti atthanti** mitte ca suhajje ca sandiṭṭhe ca sambhatte ca sahāye ca anukampamāno anupekkhamāno anugaṇhamāno attatthampi paratthampi ubhayatthampi hāpeti, diṭṭhadhammikampi attham hāpeti, samparāyikampi attham hāpeti, paramatthampi hāpeti pahāpeti parihāpeti paridhamseti parivajjeti [parisajjeti (syā.)] antaradhāpetīti – mitte suhajje anukampamāno hāpeti attham.

Paṭibaddhacittoti dvīhi kāraṇehi paṭibaddhacitto hoti – attānam vā nīcam ṭhapento param uccam ṭhapento paṭibaddhacitto hoti, attānam vā uccam ṭhapento param nīcam ṭhapento paṭibaddhacitto hoti. Katham attānam nīcam ṭhapento param uccam ṭhapento paṭibaddhacitto hoti? Tumhe me bahūpakārā, aham tumhe nissāya labhāmi cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhāram. Yampi [yepi (ka.) evam cūlani. khaggavisāṇasuttaniddesa 151] me aññe dātum vā kātum vā maññanti tumhe nissāya tumhe sampassantā. Yampi me porāṇam mātāpettikam nāmagottam, tampi me antarahitaṁ. Tumhehi aham ñāyāmi – asukassa kulupako, asukāya kulupakoti. Evam attānam nīcam ṭhapento param uccam ṭhapento paṭibaddhacitto hoti.

Katham attānam uccam ṭhapento param nīcam ṭhapento paṭibaddhacitto hoti? Aham tumhākam bahūpakāro, tumhe mām āgamma buddham saraṇam gatā, dhammam saraṇam gatā, saṅgham saraṇam gatā, pāṇātipātā paṭiviratā, adinnādānā paṭiviratā, kāmesumicchācārā paṭiviratā, musāvādā paṭiviratā, surāmerayamajjapamādaṭṭhānā paṭiviratā; aham tumhākam uddesam demi, paripucchām demi, uposatham ācikkhāmi, navakammam adhiṭṭhāmi. Atha pana tumhe mām ujjhitvā [pariccajītvā (syā.)] aññe sakkrotha garum krotha mānetha pūjethāti. Evam attānam uccam ṭhapento param nīcam ṭhapento paṭibaddhacitto hotīti – mitte suhajje anukampamāno, hāpeti attham paṭibaddhacitto.

Etam bhayam santhave pekkhamānoti. Bhayanti jātibhayaṁ jarābhayaṁ byādhhibhayaṁ maraṇabhayaṁ rājabhayaṁ corabhayaṁ aggibhayaṁ udakabhayaṁ attānuvādabhayaṁ parānuvādabhayaṁ daṇḍabhayaṁ duggatibhayaṁ ūmibhayaṁ kumbhilabhayaṁ āvaṭṭabhayaṁ susumārabhayaṁ [sumsumārabhayaṁ (syā.)] ājīvikabhayaṁ asilokabhayaṁ parisasārajjabhayaṁ madanabhayaṁ bhayānakam chambhitattam lomahamso cetaso ubbego utrāso. **Santhaveti** dve santhavā – tanhāsanthavo ca diṭṭhisanthavo ca...pe... ayam tanhāsanthavo...pe... ayam diṭṭhisanthavo. **Etam bhayam santhave pekkhamānoti** etam bhayaṁ santhave pekkhamāno dakkhamāno olokayamāno nijjhāyamāno upaparikkhamānoti – etam bhayaṁ santhave pekkhamāno, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Mitte suhajje anukampamāno, hāpeti attham paṭibaddhacitto;
Etam bhayaṁ santhave pekkhamāno, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

124.

Vaṁso visālova yathā visatto, puttesu dāresu ca yā apekkhā;
Vaṁsakkalīrova [vaṁse kaṭīrova (ka.)] asajjamāno, eko care khaggavisāṇakappo.

Vaṁso visālova yathā visattoti vaṁso vuccati veļugumbo. Yathā veļugumbasmim porāṇakā vaṁsā sattā [veļugumbasmim kāṇṭakā jaṭitā saṁsibbitā (syā.)] visattā āsattā laggā laggitā palibuddhā, evameva visattikā vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo anunayo anurodho nandī nandirāgo cittassa sārāgo icchā mucchā ajjhosānam gedho paligedho saṅgo pañko ejā māyā janikā sañjananī sibbinī jālinī saritā visattikā suttam visaṭā āyūhanī dutiyā pañidhi bhavanetti vanam vanatho santhavo sineho apekkhā paṭibandhu āsā āsīsanā āsīsitattam rūpāsā saddāsā gandhāsā rasāsā phoṭṭhabbāsā lābhāsā dhanāsā puttāsā jīvitāsā jappā pajappā abhijappā jappanā jappitattam loluppaṁ loluppāyanā loluppāyatattam pucchañjikatā sādhukamyatā adhammarāgo visamalobho nikanti nikāmanā patthanā pihaṇā sampatthanā kāmataṇhā bhavataṇhā vibhavataṇhā rūpataṇhā arūpataṇhā nirodhataṇhā rūpataṇhā saddataṇhā gandhataṇhā rasataṇhā phoṭṭhabbataṇhā dhammadataṇhā ogho yogo gantho upādānam āvaraṇam nīvaraṇam chadaṇam bandhanaṁ upakkilesu anusayo pariyuṭṭhānam latā vevicchaṁ dukkhamūlam dukkhanidānam dukkhappabhavo mārapāso mārabalisaṁ māravisayo māranivāso mārabandhanam taṇhānadī taṇhājālam taṇhāgaddulam taṇhāsamuddo abhijjhā lobho akusalamūlam.

Visattikāti kenaṭṭhena visattikā? Visālāti visattikā visatāti visattikā, visaṭāti visattikā, visamāti visattikā, visakkatīti visattikā, visamharatīti visattikā, visamvādikāti visattikā, visamūlāti visattikā, visaphalāti visattikā, visaparibhogāti visattikā. Visālā vā pana taṇhā rūpe sadde gandhe rase phoṭṭhabbe kule gaṇe āvāse lābhe yase pasāmsāya sukhe cīvare piṇḍapāte senāsane gilānapaccayabhesajjaparikkhāre kāmadhātuyā rūpadhātuyā arūpadhātuyā kāmabhāve rūpabhāve arūpabhāve saññābhāve asaññābhāve nevasaññānāsaññābhāve ekavokārabhāve catuvokārabhāve pañcavokārabhāve atīte anāgate paccuppanne diṭṭhasutamutaviññātabbesu dhammesu visatā vitthatāti – visattikāti – vaṁso visālova yathā visatto.

Puttesu dāresu ca yā apekkhāti. Puttāti cattāro puttā – atrajoutto, khettajoutto, dinnakoutto, antevāsikoutto. Dārā vuccanti bhariyāyo. Apekkhā vuccanti taṇhā. Yo rāgo sārāgo...pe... abhijjhā lobho akusalamūlanti – puttesu dāresu ca yā apekkhā.

Vaṁsakkalīrova asajjamānoti vaṁso vuccati veļugumbo. Yathā veļugumbasmim taruṇakā kaṭīrakā [taruṇakaṭīrā (syā.)] asattā alaggā agadhitā [apaliveṭṭhitā (syā.)] apalibuddhā nikkhantā nissaṭā vippamuttā evameva. **Sajjāti** dve sajjanā – taṇhāsajjanā ca diṭṭhisajjanā ca...pe... ayam taṇhāsajjanā...pe... ayam diṭṭhisajjanā. Tassa paccekasambuddhassa taṇhāsajjanā pahīnā, diṭṭhisajjanā paṭinissaṭṭhā. Taṇhāsajjanāya pahīnattā diṭṭhisajjanāya paṭinissaṭṭhattā so paccekasambuddho rūpe na sajjati sadde na sajjati gandhe na sajjati rase na sajjati phoṭṭhabbe na sajjati kule...pe... gaṇe... āvāse... lābhe... yase... pasāmsāya... sukhe... cīvare... piṇḍapāte... senāsane... gilānapaccayabhesajjaparikkhāre... kāmadhātuyā... rūpadhātuyā... arūpadhātuyā...

kāmabhav... rūpabhav... arūpabhav... saññābhav... asaññābhav... nevasaññānāsaññābhav... ekavokārabhav... catuvokārabhav... pañcavokārabhav... atīte... anāgate... paccuppanne... diṭṭhasutamutaviññātabbesu dhammesu na sajjati na gaṇhāti na bajjhati na palibajjhati na mucchati; nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetā viharatī – vaṃsakkaṭirova asajjamāno, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Vaṃso visālova yathā visatto, puttesu dāresu ca yā apekkhā;
Vaṃsakkaṭirova asajjamāno, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

125.

**Migo araññamhi yathā abaddho [abandho (syā. ka.)], yenicchakam gacchati
gocarāya;**
Viññū naro seritam pekkhamāno, eko care khaggavisāṇakappo.

Migo araññamhi yathā abaddho, yenicchakam gacchati gocarāyāti. Migoti dve migā – enimigo ca pasadamigo ca. Yathā āraññiko [āraññako (syā. ka.)] migo araññe pavane caramāno [araññe vasamāno (syā.)] vissattho gacchati vissattho tiṭṭhati vissattho niśidati vissattho seyyam kappeti.

Vuttañhetam bhagavatā – “seyyathāpi, bhikkhave, āraññiko migo araññe pavane caramāno vissattho gacchati vissattho tiṭṭhati vissattho niśidati vissattho seyyam kappeti. Tam kissa hetu? Anāpāthagato, bhikkhave, luddassa. Evameva kho, bhikkhave, bhikkhu vivicceva kāmehi vivicca akusalehi dhammehi savitakkam savicāram vivekajam pītisukham paṭhamam jhānam upasampajja viharati. Ayaṁ vuccati, bhikkhave, ‘bhikkhu andhamakāsi māram, apadaṁ [param (ka.) ma. ni. 1.271] vadhitvā māracakkhum adassanam gato pāpimato’.

“Puna caparam, bhikkhave, bhikkhu vitakkavicārānam vūpasamā ajjhattam sampasādanam cetaso ekodibhāvaṁ avitakkam avicāram samādhijam pītisukham dutiyam jhānam upasampajja viharati. Ayaṁ vuccati, bhikkhave, ‘bhikkhu andhamakāsi māram, apadaṁ vadhitvā māracakkhum adassanam gato pāpimato’.

“Puna caparam, bhikkhave, bhikkhu pītiyā ca virāgā upekkhako ca viharati sato ca sampajāno sukhañca kāyena paṭisaṁvedeti, yaṁ tam ariyā ācikkhanti ‘upekkhako satimā sukhavihārīti tatiyam jhānam upasampajja viharati. Ayaṁ vuccati, bhikkhave, ‘bhikkhu andhamakāsi māram, apadaṁ vadhitvā māracakkhum adassanam gato pāpimato’.

“Puna caparam, bhikkhave, bhikkhu sukhassa ca pahānā dukkhassa ca pahānā pubbeva somanassadomanassānam atthaṅgamā adukkhamasukham upekkhāsatipārisuddhim catuttham jhānam upasampajja viharati. Ayaṁ vuccati, bhikkhave, ‘bhikkhu andhamakāsi māram, apadaṁ vadhitvā māracakkhum adassanam gato pāpimato’.

“Puna caparam, bhikkhave, bhikkhu sabbaso rūpasaññānam samatikkamā paṭighasaññānam atthaṅgamā nānattasaññānam amanasikārā ‘ananto ākāso’ti

ākāsānañcāyatanaṁ upasampajja viharati. Ayam vuccati, bhikkhave, ‘bhikkhu andhamakāsi māram, apadaṁ vadhitvā māracakkhum adassanam gato pāpimato’.

“Puna caparam, bhikkhave, bhikkhu sabbaso ākāsānañcāyatanaṁ samatikkamma ‘anantaṁ viññāṇa’nti viññāṇañcāyatanaṁ upasampajja viharati...pe....

“Puna caparam, bhikkhave, sabbaso viññāṇañcāyatanaṁ samatikkamma ‘natthi kiñci’ti ākiñcaññāyatanaṁ upasampajja viharati...pe....

“Puna caparam, bhikkhave, sabbaso ākiñcaññāyatanaṁ samatikkamma nevasaññānāsaññāyatanaṁ upasampajja viharati...pe....

“Puna caparam, bhikkhave, sabbaso nevasaññānāsaññāyatanaṁ samatikkamma saññāvedayitanirodhaṁ upasampajja viharati, paññāya cassa disvā āsavā parikkhīṇā honti. Ayam vuccati, bhikkhave, ‘bhikkhu andhamakāsi māram, apadaṁ vadhitvā māracakkhum adassanam gato pāpimato’, tiṇo loke visattikam. So vissattho gacchati vissattho tiṭṭhati vissattho nisidati vissattho seyyam kappeti. Tam kissa hetu? Anāpāthagato, bhikkhave, pāpimato”ti – migo araññamhi yathā abaddho, yenicchakam gacchati gocarāya.

Viññū naro seritam pekkhamānoti. Viññūti pañđito paññavā buddhimā ñāṇī vibhāvī medhāvī. Naroti satto māṇavo poso puggalo jīvo jāgu jantu indagu manujo. **Serīti** dve serī – dhammadopi serī puggalopi serī. Katamo dhammo serī? Cattāro satipaṭṭhānā cattāro sammappadhānā cattāro iddhipādā pañcindriyāni pañca balāni satta bojjhaṅgā ariyo aṭṭhaṅgiko maggo – ayam dhammo serī. Katamo puggalo serī? Yo iminā serinā dhammena samannāgato, so vuccati puggalo serī. **Viññū naro seritam pekkhamānoti** viññū naro seritam dhammam pekkhamāno, dakkhamāno olokayamāno nijjhāyamāno upaparikkhamānoti – viññū naro seritam pekkhamāno, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Migo araññamhi yathā abaddho, yenicchakam gacchati gocarāya;
Viññū naro seritam pekkhamāno, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

126.

Āmantanā hoti sahāyamajjhe, vāse ṭhāne gamane cārikāya;
Anabhijjhitaṁ seritam pekkhamāno, eko care khaggavisāṇakappo.

Āmantanā hoti sahāyamajjhe, vāse ṭhāne gamane cārikāyātī sahāyā vuccanti yehi saha āgamanam phāsu gamanam phāsu gamanāgamanam phāsu ṭhānam phāsu nisajjanam phāsu sayanam phāsu ālapanam phāsu sallapanam phāsu ullapanam phāsu samullapanam phāsu. **Āmantanā hoti sahāyamajjhe, vāse ṭhāne gamane cārikāyātī** sahāyamajjhe vāsepi ṭhānepi gamanepi cārikāyapi attatthamantanā paratthamantanā ubhayatthamantanā diṭṭhadhammikatthamantanā samparāyikatthamantanā paramatthamantanā [ubhayatthamantanā (ka.)] ti – āmantanā hoti sahāyamajjhe, vāse ṭhāne gamane cārikāya.

Anabhijjhitaṁ seritam pekkhamānoti anabhijjhitaṁ etam vatthu bālānam asappurisānam titthiyānam titthayasāvakānam, yadidam – bhaṇḍukāsāyavatthavasanatā. Abhijjhitaṁ etam

vatthu paññitānam sappurisānam buddhasāvakānam paccekabuddhānam, yadidañ – bhañḍukāsāyavatthavasanatā. **Serīti** dve serī – dhammopi serī puggalopi serī. Katamo dhammo serī? Cattāro satipaṭṭhānā ...pe... ariyo aṭṭhaṅgiko maggo – ayam dhammo serī. Katamo puggalo serī? Yo iminā serinā dhammadena samannāgato, so vuccati puggalo serī. **Anabhijjhitañ seritañ pekkhamānoti** seritañ dhammadam pekkhamāno dakkhamāno olokayamāno nijjhāyamāno upaparikkhamānoti – anabhijjhitañ seritañ pekkhamāno, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Āmantanā hoti sahāyamajjhe, vāse ṭhāne gamane cārikāya;
Anabhijjhitañ seritañ pekkhamāno, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

127.

Khiḍḍā [khiṭṭā (ka.)] **ratī hoti sahāyamajjhe, puttesu ca vipulam hoti pemam;**
Piyavippayogam [vippayogampi (ka.)] **vijigucchamāno, eko care khaggavisāṇakappo.**

Khiḍḍā ratī hoti sahāyamajjheti. Khiḍḍāti dve khiḍḍā – kāyikā ca khiḍḍā vācasikā ca khiḍḍā. Katamā kāyikā khiḍḍā? Hatthīhipi kīlanti, assehipi kīlanti, rathehipi kīlanti, dhanūhipi kīlanti, tharūhipi kīlanti, aṭṭhapadehipi kīlanti, dasapadehipi kīlanti, ākāsepi kīlanti, parihārapathepi kīlanti, santikāyapi kīlanti, khalikāyapi kīlanti, ghaṭikāyapi kīlanti, salākahatthenapi kīlanti, akkhenapi kīlanti, paṅgacīrenapi kīlanti, vaṅkakenapi kīlanti, mokkhacikāyapi kīlanti, ciṅgulakenapi kīlanti, pattāḥakenapi kīlanti, rathakenapi kīlanti, dhanukenapi kīlanti, akkharikāyapi kīlanti, manesikāyapi kīlanti, yathāvajjenapi kīlanti. Ayañ kāyikā khiḍḍā.

Katamā vācasikā khiḍḍā? Mukhabherikam mukhālambaram mukhadīṇdimakam [mukhadeṇdimakam (syā.), mukhadindimakam (ka.)] mukhacalimakam mukhakerakam [mukhabherukam (syā.)] mukhadaddarikam nāṭakam lāsam gītam davakammañ. Ayañ vācasikā khiḍḍā.

Ratīti anukkaṇṭhitādhivacanametam ratīti. Sahāyā vuccanti yehi saha āgamanam phāsu gamanam phāsu gamanāgamanam phāsu ṭhānam phāsu nisajjanañ phāsu sayanañ phāsu ālapanañ phāsu sallapanam phāsu ullapanam phāsu samullapanam phāsu. **Khiḍḍā ratī hoti sahāyamajjheti** khiḍḍā ca rati ca sahāyamajjhe hotīti – khiḍḍā ratī hoti sahāyamajjhe.

Puttesu ca vipulam hoti pemanti. Puttāti cattāro puttā – atrajoutto, khattajoutto, dinnakoutto, antevāsikoutto. **Puttesu ca vipulam hotim pemanti** puttesu ca adhimattam hoti pemanti – puttesu ca vipulam hoti pemam.

Piyavippayogam vijigucchamānoti dve piyā – sattā vā saṅkhārā vā. Katame sattā piyā? Idha yassa te honti atthakāmā hitakāmā phāsukāmā yogakkhemakāmā mātā vā pitā vā bhātā vā bhaginī vāutto vā dhītā vā mittā vā amaccā vā ũñatī vā sālohitā vā, ime sattā piyā.

Katame saṅkhārā piyā? Manāpikā rūpā manāpikā saddā manāpikā gandhā manāpikā rasā manāpikā phoṭṭhabbā, ime saṅkhārā piyā. **Piyavippayogam vijigucchamānoti** piyānam

vippayogam vijigucchamāno atṭiyamāno harāyamānoti – piyavippayogam vijigucchamāno, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Khiḍḍā ratī hoti sahāyamajjhe, puttesu ca vipulam hoti pemam;
Piyavippayogam vijigucchamāno, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

128.

Cātuddiso appaṭigho ca hoti, santussamāno itarītarena;
Parissayānam sahitā achambhī, eko care khaggavisāṇakappo.

Cātuddiso appaṭigho ca hotīti. Cātuddisoti so paccekasambuddho mettāsaṅghatena cetasā ekam disam pharitvā viharati, tathā dutiyam, tathā tatiyam, tathā catuttham. Iti uddhamadho tiriyam sabbadhi sabbattatāya sabbāvantam lokam mettāsaṅghatena cetasā vipulena mahaggatena appamāṇena averena abyāpajjena [abyāpajjhena (syā.) passa dī. ni. 3.308] pharitvā viharati. Karuṇāsaṅghatena...pe... muditāsaṅghatena...pe... upekkhāsaṅghatena cetasā ekam disam pharitvā viharati, tathā dutiyam, tathā tatiyam...pe... abyāpajjena pharitvā viharati. **Cātuddiso appaṭigho ca hotīti** mettāya bhāvitattā ye puratthimāya disāya sattā te appaṭikūlā [appaṭikūlā (bahūsu)] honti, ye dakkhiṇāya disāya sattā te appaṭikūlā honti, ye pacchimāya disāya sattā te appaṭikūlā honti, ye uttarāya disāya sattā te appaṭikūlā honti, ye puratthimāya anudisāya sattā te appaṭikūlā honti, ye dakkhiṇāya anudisāya sattā te appaṭikūlā honti, ye pacchimāya anudisāya sattā te appaṭikūlā honti, ye uttarāya anudisāya sattā te appaṭikūlā honti, ye hetṭhimāya disāya sattā te appaṭikūlā honti, ye uparimāya disāya sattā te appaṭikūlā honti, ye disāsu vidisāsu sattā te appaṭikūlā honti; karuṇāya bhāvitattā muditāya bhāvitattā upekkhāya bhāvitattā ye puratthimāya disāya sattā te appaṭikūlā honti...pe... ye disāsu vidisāsu sattā te appaṭikūlā hontīti – cātuddiso appaṭigho ca hoti.

Santussamāno itarītarenāti so paccekasambuddho santuṭṭho hoti itarītarena cīvarena, itarītaracīvarasantuṭṭhiyā ca vanṇavādī, na ca cīvarahetu anesanaṁ appatirūpaṁ [appaṭirūpaṁ (syā.)] āpajjati. Aladdhā ca cīvaraṁ na paritassati, laddhā ca cīvaraṁ agadhito amucchito anajjhāpasanno [anajjhopanno (syā.)] ādīnavadassāvī nissaraṇapañño paribhuñjati. Tāya ca pana itarītaracīvarasantuṭṭhiyā nevattānukkamseti na param vambheti. Yo hi tattha dakkho analaso sampajāno patissato, ayam vuccati paccekasambuddho porāne aggaññe ariyavāmse thito. Santuṭṭho hoti itarītarena piṇḍapātena...pe...

Santuṭṭho hoti itarītarena senāsanena...pe... santuṭṭho hoti itarītarena gilānapaccayabhesajjaparikkhārena, itarītaragilānapaccayabhesajjaparikkhārasantuṭṭhiyā ca vanṇavādī, na ca gilānapaccayabhesajjaparikkhārahetu anesanaṁ appatirūpaṁ āpajjati. Aladdhā ca gilānapaccayabhesajjaparikkhāraṇam na paritassati. Laddhā ca gilānapaccayabhesajjaparikkhāram agadhito amucchito anajjhāpanno ādīnavadassāvī nissaraṇapañño paribhuñjati. Tāya ca itarītaragilānapaccayabhesajjaparikkhārasantuṭṭhiyā nevattānukkamseti na param vambheti. Yo hi tattha dakkho analaso sampajāno patissato, ayam vuccati paccekasambuddho porāne aggaññe ariyavāmse thitoti – santussamāno itarītarena.

Parissayānam sahitā achambhīti. Parissayāti dve parissayā – pākaṭaparissayā ca paṭicchannaparissayā ca. Katame pākaṭaparissayā? Sīhā byagghā dīpī accchā taracchā kokā mahiṃsā [gomahisā (syā.) mahāni. 5] hathī ahī vicchikā satapadī, corā vā assu mānavā vā katakammā vā akatakammā vā, cakkhurogo sotarogo ghānarogo jivhārogo kāyarogo sīsarogo kaṇṭharogo mukharogo dantarogo kāso sāso pināso ḥāho jaro kucchirogo mucchā pakkhandikā sūlā visūcikā kuṭṭham gaṇḍo kilāso soso apamāro daddu kaṇḍu kacchu rakhasā vitacchikā lohitapittam madhumeho amsā pilakā bhagandalā, pittasamuṭṭhānā ābādhā semhasamuṭṭhānā ābādhā vātasamuṭṭhānā ābādhā sannipātikā ābādhā utupariṇāmajā ābādhā visamaparihārajā ābādhā opakkamikā ābādhā kammapipākajā ābādhā, sītam uṇham jighacchā pipāsā uccāro passāvo ḍamṣamakasavātātapasarīsapasamphassā iti vā. Ime vuccanti pākaṭaparissayā.

Katame paṭicchannaparissayā? Kāyaduccaritam vacīduccaritam manoduccaritam kāmacchandanīvaraṇam byāpādanīvaraṇam thinamiddhanīvaraṇam uddhaccakukkuccanīvaraṇam vicikicchānīvaraṇam rāgo doso moho kodho upanāho makkho palāso issā macchariyam māyā sāṭheyyam thambho sārambho māno atimāno mado pamādo, sabbe kilesā sabbe duccaritā sabbe darathā sabbe pariṭjhā sabbe santāpā sabbākusalābhisaṅkhārā. Ime vuccanti paṭicchannaparissayā.

Parissayāti kenaṭṭhena parissayā? Parisahantīti parissayā, parihānāya samvattantīti parissayā, tatrāsayāti parissayā. Katham parisahantīti parissayā? Te parissayā tam puggalam sahanti parisahanti abhibhavanti ajjhottaranti paryādiyanti maddanti. Evam parisahantīti – parissayā.

Katham parihānāya samvattantīti parissayā? Te parissayā kusalānam dhammānam antarāyāya parihānāya samvattanti. Katamesam kusalānam dhammānam? Sammāpaṭipadāya anulomapaṭipadāya apaccanīkapaṭipadāya anvatthapaṭipadāya dhammānudhammapaṭipadāya sīlesu paripūrakāritāya indriyesu guttadvāratāya bhojane mattaññutāya jāgariyānuyogassa satisampajaññassa catunnam satipaṭṭhānānam bhāvanānuyogassa, catunnam sammappadhānānam... catunnam iddhipādānam... pañcannam indriyānam... pañcannam balānam... sattannam bojjhaṅgānam... ariyassa aṭṭhaṅgikassa maggassa bhāvanānuyogassa – imesam kusalānam dhammānam antarāyāya parihānāya samvattanti. Evam parihānāya samvattantīti – parissayā.

Katham tatrāsayāti parissayā? Tatthete [tatra te (ka.)] pāpakā akusalā dhammā uppajjanti attabhāvasannissayā. Yathā bile bilāsayā pāṇā sayanti, dake dakāsayā [udeke udakāsayā (syā.)] pāṇā sayanti, vane vanāsayā pāṇā sayanti, rukkhe rukkhāsayā pāṇā sayanti; evameva tatthete pāpakā akusalā dhammā uppajjanti attabhāvasannissayāti. Evampi tatrāsayāti – parissayā.

Vuttañhetam bhagavatā – “sāntevāsiko, bhikkhave, bhikkhu sācariyako dukkham na phāsu viharati. Kathañca, bhikkhave, bhikkhu sāntevāsiko sācariyako dukkham na phāsu viharati? Idha, bhikkhave, bhikkhu cakkhunā rūpam disvā uppajjanti ye pāpakā akusalā dhammā, sarasaṅkapā samññojanīyā [saññojanikā (ka.)], tyassa anto vasanti anvāssavanti pāpakā akusalā dhammāti. Tasmā sāntevāsiko vuccati. Tena samudācarena samudācaranti nam pāpakā akusalā dhammāti. Tasmā sācariyakoti vuccati.

“Puna caparam, bhikkhave, bhikkhuno sotena saddam sutvā...pe... ghānena gandham ghāyitvā...pe... jivhāya rasaṁ sāyitvā...pe... kāyena phoṭṭhabbam phusitvā...pe... manasā dhammam viññāya uppajjanti ye pāpakā akusalā dhammā sarasaṅkappā saṃyojanīyā, tyassa anto vasanti anvāssavanti pāpakā akusalā dhammāti. Tasmā sāntevāsikoti vuccati. Tena samudācarena samudācaranti nam pāpakā akusalā dhammāti. Tasmā sācariyakoti vuccati. Evam kho, bhikkhave, bhikkhu sāntevāsiko sācariyako dukkham na phāsu viharati”ti. Evampi, tatrāsayāti – parissayā.

Vuttañhetam bhagavatā – “tayome, bhikkhave, antarāmalā antarāamittā antarāsapattā antarāvadhakā antarāpaccatthikā. Katame tayo? Lobho, bhikkhave, antarāmalo [antarāmalam (syā. ka.) passa itivu. 88] antarāamitto antarāsapatto antarāvadhako antarāpaccatthiko, doso, bhikkhave...pe... moho, bhikkhave, antarāmalo antarāamitto antarāsapatto antarāvadhako antarāpaccatthiko. Ime kho, bhikkhave, tayo antarāmalā antarāamittā antarāsapattā antarāvadhakā antarāpaccatthikā”ti.

Anatthajanano lobho, lobho cittappakopano;
Bhayamantarato jātam, tam janō nāvabujjhati.

Luddho attham na jānāti, luddho dhammam na passati;
Andhatamam tadā hoti, yam lobho sahate naram.

Anatthajanano doso, doso cittappakopano;
Bhayamantarato jātam, tam janō nāvabujjhati.

Duṭṭho attham na jānāti, duṭṭho dhammam na passati;
Andhatamam tadā hoti, yam doso sahate naram.

Anatthajanano moho, moho cittappakopano;
Bhayamantarato jātam, tam janō nāvabujjhati.

Mūlho attham na jānāti, mūlho dhammam na passati;
Andhatamam tadā hoti, yam moho sahate naranti.

Evampi, tatrāsayāti – parissayā.

Vuttañhetam bhagavatā – “tayo kho, mahārāja, purisassa dhammā ajjhattam uppajjamānā uppajjanti ahitāya dukkhāya aphāsuvihārāya. Katame tayo? Lobho kho, mahārāja, purisassa dhammo ajjhattam uppajjamāno uppajjati ahitāya dukkhāya aphāsuvihārāya; doso kho, mahārāja...pe... moho kho, mahārāja, purisassa dhammo ajjhattam uppajjamāno uppajjati ahitāya dukkhāya aphāsuvihārāya. Ime kho, mahārāja, tayo purisassa dhammā ajjhattam uppajjamānā uppajjanti ahitāya dukkhāya aphāsuvihārāya.

“Lobho doso ca moho ca, purisaṁ pāpacetasam;
Hiṁsanti attasambhūtā, tacasaṁvā samphala”nti [saphalanti (ka.) passa itivu. 50].

Evampi, tatrāsayāti – parissayā.

Vuttañhetam bhagavatā –

“Rāgo ca doso ca itonidānā, aratī ratī lomahamso itojā;
Ito samuṭṭhāya manovitakkā, kumārakā dhaṅkamivossajantī”ti [caṅkamivossajantīti
(syā. ka.) passa su. ni. 273-274].

Evampi, tatrāsayāti – parissayā.

Parissayānam sahitāti parissaye sahitā ārādhitā ajjhottaritā pariyāditā paṭinissatāti –
parissayānam sahitā. **Achambhīti** so paccekasambuddho abhīrū acchambhī anutrāsī apalāyī¹
pahīnabhayabheravo vigatalomahamso viharatīti – parissayānam sahitā acchambhī, eko care
khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Cātuddiso appaṭigho ca hoti, santussamāno itarītarena;
Parissayānam sahitā achambhī, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

129.

Dussaṅgahā pabbajitāpi eke, atho gahaṭṭhā gharamāvasantā;
Appossukko paraputtesu hutvā, eko care khaggavisāṇakappo.

Dussaṅgahā pabbajitāpi eketi pabbajitāpi idhekacce nissayepi diyyamāne uddeṣepi
diyyamāne paripucchāyapi [paripucchepi (ka.)] diyyamāne cīvarepi diyyamāne pattepi
diyyamāne lohathālakēpi diyyamāne dhammakaraṇepi [dhammakarakepi (syā.)] diyyamāne
parissāvanepi diyyamāne thavikepi diyyamāne upāhanepi diyyamāne kāyabandhanepi
diyyamāne na suṇanti na sotam odahanti na aññācittam upaṭṭhapenti, anassavā avacanakarā
paṭilomavuttino aññeneva mukham karontīti – dussaṅgahā pabbajitāpi eke.

Atho gahaṭṭhā gharamāvasantāti gahaṭṭhāpi idhekacce hatthimhipi diyyamāne...pe...
rathepi khettepi vatthumhipi hiraññepi suvaṇṇepi diyyamāne gāmepi...pe... nigamepi nagarepi...
raṭṭhepi... janapadepi diyyamāne na suṇanti na sotam odahanti na aññācittam upaṭṭhapenti,
anassavā avacanakarā paṭilomavuttino aññeneva mukham karontīti – atho gahaṭṭhā
gharamāvasantā.

Appossukko paraputtesu hutvāti attānam ṭhāpetvā sabbe imasmim atthe paraputtā. Tesu
paraputtesu appossukko hutvā abyāvaṭo hutvā anapekkho hutvāti – appossukko paraputtesu
hutvā, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Dussaṅgahā pabbajitāpi eke, atho gahaṭṭhā gharamāvasantā;
Appossukko paraputtesu hutvā, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

130.

Oropayitvā [voropayitvā (syā.)] **gihibyañjanāni, sañchinnapatto** [samsīnapatto (sī. atṭha.)] **yathā koviļāro;**
Chetvāna vīro **gihibandhanāni, eko care khaggavisāṇakappo.**

Oropayitvā gihibyañjanānīti gihibyañjanāni vuccanti kesā ca massū ca mālā ca gandhañca vilepanañca ābharanāñca pilandhanañca vatthañca pārupanañca veṭhanañca ucchādanam parimaddanam nhāpanam [nahāpanam (syā.)] sambāhanam ādāsam añjanam mālāgandhavilepanam mukhacuṇṇam mukhalepanam hatthabandham sikhābandham daṇḍam nālikam [nālikam (ka.) passa dī. ni. 1.16] khaggam chattam citrupāhanam uṇhīsam maṇim vālabījanīm odātāni vatthāni dīghadasāni [dīgharassāni (syā.)] iti vā. **Oropayitvā gihibyañjanānīti** gihibyañjanāni oropayitvā samoropayitvā nikhipitvā paṭipassambhayitvāti – oropayitvā gihibyañjanāni.

Sañchinnapatto yathā koviļāroti yathā koviļārassa pattāni chinnāni sañchinnāni patitāni paripatitāni, evameva tassa paccekasambuddhassa gihibyañjanāni chinnāni sañchinnāni patitānīti – sañchinnapatto yathā koviļāro.

Chetvāna vīro gihibandhanānīti. **Vīroti** vīriyavāti vīro, pahūti vīro, visavīti vīro, alamattoti vīro, sūroti vīro, vikkanto abhīrū acchambhī anutrāsī apalāyī pahīnabhaya bhheravoti vīro, vigatalomahaṁsoti vīro.

Virato idha [ārato idheva (syā.) passa su. ni. 536] sabbapākehi, nirayadukkham aticca vīriyavā so;
So vīriyavā padhānavā, dhīro [vīro (syā. ka.) passa su. ni. 536] tādi pavuccate tathattā.

Gihibandhanāni vuccanti puttā ca bhariyā ca dāsā ca dāsī ca ajeļakā ca kukkuṭasūkarā ca hatthigavāssavaļavā ca khettañca vatthu ca hiraññañca suvaṇṇañca gāmanigamarājadhāniyo ca raṭṭhañca janapado ca koso ca koṭṭhāgārañca, yam kiñci rajaṇīyavatthu.

Chetvāna vīro gihibandhanānīti so paccekasambuddho vīro gihibandhanāni chinditvā samucchinditvā jahitvā vinodetvā byantikaritvā anabhāvam gametvāti – chetvāna vīro gihibandhanāni, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Oropayitvā gihibyañjanāni, sañchinnapatto yathā koviļāro,
Chetvāna vīro gihibandhanāni;
Eko care khaggavisāṇakappo”ti.

Paṭhamo vaggo.

Dutiyavaggo

131.

Sace labhetha nipakam sahāyam, saddhim caram sādhuvihāri dhīram;
Abhibhuya sabbāni parissayāni, careyya tenattamano satimā.

Sace labhetha nipakam sahāyanti sace nipakam pañditam paññavantam buddhimantam ñāṇim vibhāvīm medhāvīm sahāyam labheyya paṭilabheyya adhigaccheyya vindeyyāti – sace labhetha nipakam samjhāyam.

Saddhim caram sādhuvihāri dhīranti. **Saddhim caranti** ekato caram. **Sādhuvihārinti** paṭhamenapi jhānena sādhuvihārim, dutiyenapi jhānena... tatiyenapi jhānena... catutthenapi jhānena sādhuvihārim, mettāyapi cetovimuttiyā sādhuvihārim, karuṇāyapi...pe... muditāyapi... upekkhāyapi cetovimuttiyā sādhuvihārim, ākāsānañcāyatanasamāpattiyāpi sādhuvihārim, viññāṇañca īyatanasamāpattiyāpi...pe... ākiñcaññāyatanasamāpattiyāpi...pe... nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiyāpi sādhuvihārim, nirodhasamāpattiyāpi sādhuvihārim, phalasamāpattiyāpi sādhuvihārim. **Dhīranti** dhīram pañditam paññavantam buddhimantam ñāṇim vibhāvīm medhāvīm – saddhim caram sādhuvihāri dhīram.

Abhibhuya sabbāni parissayānīti. **Parissayāti** dve parissayā – pākaṭaparissayā ca paṭicchannaparissayā ca...pe... ime vuccanti pākaṭaparissayā...pe... ime vuccanti paṭicchannaparissayā...pe... evampi, tatrāsayāti – parissayā. **Abhibhuya sabbāni parissayānīti** sabbe parissaye abhibhuya abhibhavitvā ajjhottaritvā paryādiyitvā madditvāti – abhibhuya sabbāni parissayāni.

Careyya tenattamano satimāti so paccekasambuddho tena nipakena pañditena paññavantena buddhimantena ñāṇinā vibhāvinā medhāvinā sahāyena saddhim attamano tuṭṭhamano haṭṭhamano pahaṭṭhamano udaggamano muditamano careyya vihareyya iriyeyya vatteyya pāleyya yapeyya yāpeyyāti – careyya tenattamano. **Satimāti** so paccekasambuddho satimā hoti paramena satinepakkena samannāgato, cirakatampi cirabhāsitampi saritā anussaritāti – careyya tenattamano satimā. Tenāha so paccekasambuddho –

“Sace labhetha nipakam sahāyam, saddhim caram sādhuvihāri dhīram;
Abhibhuya sabbāni parissayāni, careyya tenattamano satimā”ti.

132.

No ce labhetha nipakam sahāyam, saddhim caram sādhuvihāri dhīram;
Rājāva ratṭham vijitam pahāya, eko care khaggavisāṇakappo.

No ce labhetha nipakam sahāyanti no ce nipakam pañditam paññavantam buddhimantam ñāṇim vibhāvīm medhāvīm sahāyam labheyya paṭilabheyya adhigaccheyya vindeyyāti – no ce labhetha nipakam sahāyam.

Saddhim caram sādhuvihāri dhīranti. **Saddhim caranti** ekato caram. **Sādhuvihārinti** paṭhamenapi jhānena sādhuvihārim...pe... nirodhasamāpattiyāpi sādhuvihārim, phalasamāpattiyāpi sādhuvihārim. **Dhīranti** dhīram pañditam paññavantam buddhimantam ñāṇim vibhāvīm medhāvīm – saddhim caram sādhuvihāri dhīram.

Rājāva ratṭham vijitam pahāyāti rājā khattiyo muddhābhisisitto vijitasaṅgāmo nihatapaccāmitto laddhādhippāyo paripuṇṇakosakoṭṭhāgāro ratṭhañca janapadañca kosañca

kotṭhāgārañca pahūtahiraññasuvanṇam̄ nagarañca pariccajītvā kesamassum̄ ohāretvā kāsāyāni vatthāni acchādetvā agārasmā anagāriyam̄ pabbajītvā akiñcanabhāvam̄ upagantvā eko carati viharati iriyati vatteti pāleti yapeti yāpeti. Evam̄ paccekasambuddhopi sabbam̄ gharāvāsapalibodham̄ chinditvā puttadārapalibodham̄ chinditvā ñātipalibodham̄ chinditvā mittāmaccapalibodham̄ chinditvā kesamassum̄ ohāretvā kāsāyāni vatthāni acchādetvā agārasmā anagāriyam̄ pabbajītvā akiñcanabhāvam̄ upagantvā eko carati viharati iriyati vatteti pāleti yapeti yāpetīti – rājāva raṭṭham̄ vijitam̄ pahāya, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“No ce labhetha nipakam̄ sahāyam̄, saddhim̄ caram̄ sādhuvihāri dhīram̄;
Rājāva raṭṭham̄ vijitam̄ pahāya, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

133.

Addhā pasam̄sāma sahāyasampadam̄, seṭṭhā samā sevitabbā sahāyā;
Ete aladdhā anavajjabhojī, eko care khaggavisāṇakappo.

Addhā pasam̄sāma sahāyasampadanti. Addhāti ekam̄savacanaṁ nissaṁsayavacanaṁ nikkaṅkhavacanaṁ advejjhavacanaṁ advejhakavacanaṁ niyogavacanaṁ apaṇṇakavacanaṁ aviraddhavacanaṁ avatthāpanavacanametaṁ – addhāti. **Sahāyasampadanti** sahāyasampadā vuccati yo so sahāyo asekkhena sīlakkhandhena samannāgato hoti, asekkhena samādhikkhandhena... asekkhena paññākkhandhena ... asekkhena vimuttikkhandhena... asekkhena vimuttiñāṇadassanakkhandhena samannāgato hoti. **Addhā pasam̄sāma sahāyasampadanti** sahāyasampadam̄ pasam̄sāma thomema kittema vanṇemāti – addhā pasam̄sāma sahāyasampadam̄.

Seṭṭhā samā sevitabbā sahāyāti seṭṭhā honti sahāyā sīlena samādhinā paññāya vimuttiyā vimuttiñāṇadassanena; samā sadisā honti sahāyā sīlena samādhinā paññāya vimuttiyā vimuttiñāṇadassanena. Seṭṭhā vā sahāyā sadisā vā sahāyā sevitabbā bhajitabbā payirupāsitabbā paripucchitabbā paripañhitabbāti – seṭṭhā samā sevitabbā sahāyā.

Ete aladdhā anavajjabhojīti atthi puggalo sāvajjabhojī atthi puggalo anavajjabhojīti. Katamo ca puggalo sāvajjabhojī? Idhekacco puggalo kuhanāya lapanāya nemittikatāya nippesikatāya lābhena lābham̄ nijigīsanatāya [nijigīmsanatāya (syā.)] dārudānena veļudānena pattadānena pupphadānena phaladānena sinānadānena cuṇḍadānena mattikādānena dantakaṭhadānena mukhodakadānena cāṭukamyatāya [pāṭukamyatāya (syā.) mahāni. 159] muggasūpyatāya [muggasūpatāya (syā.)] pāribhaṭyatāya pīṭhamaddikatāya vatthuvijjāya tiracchānavijjāya aṅgavijjāya nakkhattavijjāya dūtagamanena pahiṇagamanena jaṅghapesaniyena vejjakammena navakammena [dūtakammena (syā. ka.) mahāni. 159] piñḍapaṭipiñḍakena dānānuppadānena, adhammena visamena laddhā labhitvā adhigantvā vinditvā paṭilabhitvā jīvikam̄ [jīvitam̄ (ka.)] kappeti. Ayam vuccati puggalo sāvajjabhojī.

Katamo ca puggalo anavajjabhojī? Idhekacco puggalo na kuhanāya na lapanāya na nemittikatāya na nippesikatāya na lābhena lābham̄ nijigīsanatāya na dārudānena na veļudānena na pattadānena na pupphadānena na phaladānena na sinānadānena na cuṇḍadānena na

mattikādānena na dantakaṭṭhadānena na mukhodakadānena na cāṭukamyatāya na muggasūpyatāya na pāribhaṭyatāya na pīṭhamaddikatāya na vatthuvijjāya na tiracchānavijjāya na aṅgavijjāya na nakkhattavijjāya na dūtagamanena na pahiṇagamanena na jaṅghapesaniyena na vejjakammena na navakammena na piṇḍapatiṇḍakena na dānānuppadānena, dhammena samena laddhā labhitvā adhigantvā vinditvā paṭilabhitvā jīvikāṁ kappeti. Ayaṁ vuccati puggalo anavajjabhojī.

Ete aladdhā anavajjabhojīti ete anavajjabhojī aladdhā alabhitvā anadhigantvā avinditvā appaṭilabhitvāti – ete aladdhā anavajjabhojī, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Addhā pasāmsāma sahāyasampadām, seṭṭhā samā sevitabbā sahāyā;
Ete aladdhā anavajjabhojī, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

134.

Disvā suvaṇṇassa pabhassarāni, kammāraputtena suniṭṭhitāni;
Saṅghaṭayantāni [samghaṭtamānāni (su. ni. 48)] duve bhujasmīm, eko care khaggavisāṇakappo.

Disvā suvaṇṇassa pabhassarānīti disvā passitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtam katvā. **Suvaṇṇassāti** jātarūpassa. **Pabhassarānīti** parisuddhāni pariyoḍātānīti – disvā suvaṇṇassa pabhassarāni.

Kammāraputtena suniṭṭhitānīti kammāraputto vuccati suvaṇṇakāro. **Kammāraputtena suniṭṭhitānīti** kammāraputtena suniṭṭhitāni sukātāni suparikammakatānīti – kammāraputtena suniṭṭhitāni.

Saṅghaṭayantāni duve bhujasmīnti bhijo vuccati hattho. Yathā ekasmīm hatthe dve nūpurāni [**dhuvarāni (syā.)**] ghaṭenti [**ghaṭenti (syā.)**]; evameva sattā taṇhāvasena diṭṭhivasena niraye ghaṭenti, tiracchānayoniyam ghaṭenti, pettivisaye ghaṭenti, manussaloke ghaṭenti, devaloke ghaṭenti, gatiyā gatim upapattiya upapattiya paṭisandhiyā paṭisandhim bhavena bhavaṁ saṁsārena saṁsāram vaṭṭena vaṭṭam ghaṭenti saṅghaṭenti saṅghaṭentā caranti viharanti iriyanti vattenti pālenti yapenti yāpentīti – saṅghaṭayantāni duve bhujasmīm, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“**Disvā suvaṇṇassa pabhassarāni, kammāraputtena suniṭṭhitāni;**
Saṅghaṭayantāni duve bhujasmīm, eko care khaggavisāṇakappo”.

135.

Evaṁ dutīyena sahā mamassa, vācābhilāpo abhisajjanā vā;
Etam bhayaṁ āyatim pekkhamāno, eko care khaggavisāṇakappo.

Evaṁ dutīyena sahā mamassāti taṇhādutiyo vā hoti puggaladutiyo vā. Katham taṇhādutiyo hoti? Taṇhāti rūpataṇhā...pe... dhammataṇhā. Yassesā taṇhā appahīnā, so vuccati taṇhādutiyo.

Taṇhādutiyo puriso, dīghamaddhāna samsaram;
Itthabhāvaññathābhāvam, samsāram nātivattatīti.

Evaṁ taṇhādutiyo vā hoti.

Katham puggaladutiyo hoti? Idhekacco na atthahetu [attahetu (syā.)] na kāraṇahetu uddhato avūpasantacitto ekassa vā dutiyo hoti, dvinnam vā tatiyo hoti, tiṇṇam vā catuttho hoti. Tattha bahum samphappalāpam palapati; seyyathidam – rājakatham corakatham mahāmattakatham senākatham bhayakatham yuddhakatham annakatham pānakatham vatthakatham sayanakatham mālākatham gandhakatham ñātikatham yānakatham gāmakatham nigamakatham nagarakatham janapadakatham itthikatham [itthikatham purisakatham (syā. ka.) dī. ni. 1.17, 201; sam. ni. 5.1080 passitabbam] sūrakatham visikhākatham kumbhaṭṭhānakatham pubbapetakatham nānattakatham lokakkhāyikam samuddakkhāyikam itibhavābhavakatham katheti. Evaṁ puggaladutiyo hotīti – evaṁ dutīyena sahā mamassa.

Vācābhilāpo abhisajjanā vāti vācābhilāpo vuccati bāttimṣa tiracchānakathā, seyyathidam – rājakatham...pe... itibhavābhavakatham. **Abhisajjanā vāti** dve sajjanā – taṇhāsajjanā ca diṭṭhisajjanā ca...pe... ayaṁ taṇhāsajjanā...pe... ayaṁ diṭṭhisajjanāti – vācābhilāpo abhisajjanā vā.

Etam bhayaṁ āyatim pekkhamānoti. Bhayanti jātibhayaṁ jarābhayaṁ byādhhibhayaṁ maraṇabhayaṁ rājabhayaṁ corabhayaṁ aggibhayaṁ udakabhayaṁ attānuvādabhayaṁ parānuvādabhayaṁ daṇḍabhayaṁ duggatibhayaṁ ūmibhayaṁ kumbhilabhayaṁ āvaṭṭabhayaṁ susumārabhayaṁ ājīvakabhayaṁ asilokabhayaṁ parisasārajjabhayaṁ madanabhayaṁ bhayānakam chambhitattam lomahamso cetaso ubbego utrāso. **Etam bhayaṁ āyatim pekkhamānoti** etam bhayaṁ āyatim pekkhamāno dakkhamāno olokayamāno nijjhāyamāno upaparikkhamānoti – etam bhayaṁ āyatim pekkhamāno, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Evaṁ dutīyena sahā mamassa, vācābhilāpo abhisajjanā vā;
Etam bhayaṁ āyatim pekkhamāno, eko care khaggavisāṇakappo”.

136.

Kāmā hi citrā madhurā manoramā, virūparūpena mathenti cittaṁ;
Ādīnavamī kāmaguṇesu disvā, eko care khaggavisāṇakappo.

Kāmā hi citrā madhurā manoramāti. Kāmāti uddānato dve kāmā – vatthukāmā ca kilesakāmā ca...pe... ime vuccanti vatthukāmā...pe... ime vuccanti kilesakāmā. **Citrāti** nānāvaṇṇā rūpā nānāvaṇṇā saddā nānāvaṇṇā gandhā nānāvaṇṇā rasā nānāvaṇṇā phoṭṭhabbā iṭṭhā kantā manāpā piyarūpā kāmūpasamhitā rajaṇīyā. **Madhurāti** vuttañhetam bhagavatā [ma. ni. 1.167]

passitabbam] – “pañcime, bhikkhave, kāmaguṇā. Katame pañca? Cakkhuviññeyyā rūpā iṭṭhā kantā manāpā piyarūpā kāmūpasamhitā rajañīyā, sotaviññeyyā saddā...pe... ghānaviññeyyā gandhā... jivhāviññeyyā rasā... kāyaviññeyyā phoṭṭhabbā iṭṭhā kantā manāpā piyarūpā kāmūpasamhitā rajañīyā. Ime kho, bhikkhave, pañca kāmaguṇā. Yam kho, bhikkhave, ime pañca kāmaguṇe paṭicca uppajjati sukhaṁ somanassam, idam vuccati kāmasukhaṁ miñhasukhaṁ [**miñhasukhaṁ (passa ma. ni. 3.328)**] puthujjanasukhaṁ anariyasukhaṁ, na sevitabbam na bhāvetabbam na bahulikātabbam, ‘bhāyatabbam etassa sukhassā’ti vadāmī”ti – kāmā hi citrā madhurā **manoramāti**. **Manoti** yam cittam...pe... tajjā manoviññāṇadhātu. Mano ramenti thomenti tosentī pahāsentī – kāmā hi citrā madhurā manoramā.

Virūparūpena mathenti cittanti nānāvanṇehi rūpehi...pe... nānāvanṇehi phoṭṭhabbehi cittam mathenti tosentī pahāsentī – virūparūpena mathenti cittam.

Ādīnavam kāmaguṇesu disvāti. Vuttañhetam bhagavatā – “ko ca, bhikkhave, kāmānam ādīnavo? Idha, bhikkhave, kulaputto yena sippatṭhānenā jīvikāṁ kappeti, yadi muddāya yadi gaṇanāya yadi saṅkhānenā yadi kasiyā yadi vanijjāya yadi gorakkhenā yadi issatthena [**issaṭṭhena (syā.), issattena (ka.) passa ma. ni. 1.167**] yadi rājaporisena yadi sippaññatarena, sītassa purakkhatō uṇhassa purakkhatō ḍamṣamakasavātātapasarīsapasamphassehi samphassamāno [**rissamāno (ma. ni. 1.167)**] khuppi pāsāya mīyamāno; ayaṁ, bhikkhave, kāmānam ādīnavo sandīṭhiko dukkhakkhandho kāmahetu kāmanidānam kāmādhikaraṇam kāmānameva hetu.

“Tassa ce, bhikkhave, kulaputtassa evam uṭṭhahato ghaṭato vāyamato te bhogā nābhinippajjanti, so socati kilamati paridevati urattālim kandati, sammoham āpajjati – ‘mogham vata me uṭṭhānam, aphalo vata me vāyāmo’ti. Ayampi, bhikkhave, kāmānam ādīnavo sandīṭhiko dukkhakkhandho kāmahetu kāmanidānam kāmādhikaraṇam kāmānameva hetu.

“Tassa ce, bhikkhave, kulaputtassa evam uṭṭhahato ghaṭato vāyamato te bhogā abhinippajjanti, so tesam bhogānam ārakkhādhikaraṇam dukkham domanassam [**dukkhadomanassam (syā. ka.)**] paṭisaṁvedeti – ‘kinti me bhoge neva rājāno hareyyum, na corā hareyyum, na aggi ḍaheyya, na udakam vaheyya, na appiyā dāyādā hareyyu’nti. Tassa evam ārakkhatō gopayato te bhoge rājāno vā haranti corā vā haranti aggi vā ḍahati udakam vā vahati appiyā vā dāyādā haranti. So socati...pe... sammoham āpajjati – ‘yampi me ahosi tampi no natthi’ti. Ayampi, bhikkhave, kāmānam ādīnavo sandīṭhiko dukkhakkhandho kāmahetu kāmanidānam kāmādhikaraṇam kāmānameva hetu.

“Puna caparam, bhikkhave, kāmahetu kāmanidānam kāmādhikaraṇam kāmānameva hetu rājānopi rājūhi vivadanti, khattiyāpi khattiyehi vivadanti, brāhmaṇāpi brāhmaṇehi vivadanti, gahapatīpi gahapatīhi vivadanti, mātāpi puttena vivadati, puttopi mātarā vivadati, pitāpi puttena vivadati, puttopi pitarā vivadati, bhātāpi bhaginiyā vivadati, bhaginīpi bhātarā vivadati, sahāyopi sahāyena vivadati. Te tattha kalahaviggahavivādāpannā aññamaññam pāññīhipi upakkamanti leḍḍūhipi upakkamanti danehipi upakkamanti satthehipi upakkamanti. Te tattha maraṇampi nigacchanti maraṇamattampi dukkham. Ayampi, bhikkhave, kāmānam ādīnavo sandīṭhiko dukkhakkhandho kāmahetu kāmanidānam kāmādhikaraṇam kāmānameva hetu.

“Puna caparam, bhikkhave, kāmahetu kāmanidānam kāmādhikaraṇam kāmānameva hetu asicammaṁ gahetvā dhanukalāpam sannayhitvā ubhatovyūḥam [ubhatoviyūḥam (syā.) passa ma. ni. 1.168] saṅgāmaṁ pakkhandanti, usūsupi khippamānesu sattīsupi khippamānāsu asīsupi vijjotalantesu. Te tattha usūhipi vijjhanti sattīhipi [sattiyāpi (ma. ni. 1.167, 178)] vijjhanti asināpi sīsaṁ chindanti. Te tattha maraṇampi nigacchanti maraṇamattampi dukkham. Ayampi, bhikkhave, kāmānam ādīnavo sandīṭhiko dukkhakkhandho kāmahetu kāmanidānam kāmādhikaraṇam kāmānameva hetu.

“Puna caparam, bhikkhave, kāmahetu kāmanidānam kāmādhikaraṇam kāmānameva hetu asicammaṁ gahetvā dhanukalāpam sannayhitvā addāvaledanā [addhāvaledanā (syā.)] upakāriyo pakkhandanti, usūsupi khippamānesu sattīsupi khippamānāsu, asīsupi vijjotalantesu. Te tattha usūhipi vijjhanti sattīhipi vijjhanti chakaṇakāyapi [chakaṇatiyāpi (syā.), pakkaṭhiyā (sī. aṭṭha.) passa ma. ni. 1.168] osiñcanti abhivaggenapi omaddanti asināpi sīsaṁ chindanti. Te tattha maraṇampi nigacchanti maraṇamattampi dukkham. Ayampi, bhikkhave, kāmānam ādīnavo sandīṭhiko dukkhakkhandho kāmahetu kāmanidānam kāmādhikaraṇam kāmānameva hetu.

“Puna caparam, bhikkhave, kāmahetu kāmanidānam kāmādhikaraṇam kāmānameva hetu sandhimpi chindanti nillopampi haranti ekāgārikampi karonti paripanthepi tiṭṭhanti paradārampi gacchanti. Tamenam rājāno gahetvā vividhā kammakāraṇā kārenti – kasāhipi tālenti, vettehipi tālenti, aḍḍhadāṇḍakehipi tālenti, hatthampi chindanti...pe... asināpi sīsaṁ chindanti. Te tattha maraṇampi nigacchanti maraṇamattampi dukkham. Ayampi, bhikkhave, kāmānam ādīnavo sandīṭhiko dukkhakkhandho kāmahetu kāmanidānam kāmādhikaraṇam kāmānameva hetu.

“Puna caparam, bhikkhave, kāmahetu kāmanidānam kāmādhikaraṇam kāmānameva hetu kāyena duccaritam caranti vācāya duccaritam caranti manasā duccaritam caranti. Te kāyena duccaritam caritvā vācāya duccaritam caritvā manasā duccaritam caritvā kāyassa bhedā param maraṇā apāyam duggatim vinipātam nirayaṁ upapajjanti. Ayampi, bhikkhave, kāmānam ādīnavo samparāyiko dukkhakkhandho kāmahetu kāmanidānam kāmādhikaraṇam kāmānameva hetu”.

Ādīnavam kāmaguṇesu disvāti kāmaguṇesu ādīnavam disvā passitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtam katvāti – ādīnavam kāmaguṇesu disvā, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Kāmā hi citrā madhurā manoramā, virūparūpena mathenti cittam;
Ādīnavam kāmaguṇesu disvā, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

137.

Ītī ca gaṇḍo ca upaddavo ca, rogo ca sallañca bhayañca metam;
Etam bhayaṁ kāmaguṇesu disvā, eko care khaggavisāṇakappo.

ītī ca gaṇḍo ca upaddavo ca, rogo ca sallañca bhayañca metanti vuttañhetam bhagavatā – “bhayanti, bhikkhave, kāmānametam adhivacanam. Dukkhanti, bhikkhave, kāmānametam adhivacanam. Rogoti, bhikkhave, kāmānametam adhivacanam. Gaṇḍoti, bhikkhave, kāmānametam adhivacanam. Sallanti, bhikkhave, kāmānametam adhivacanam. Saṅgoti, bhikkhave, kāmānametam adhivacanam. Pañkoti, bhikkhave, kāmānametam adhivacanam. Gabbhoti, bhikkhave, kāmānametam adhivacanam. Kasmā ca, bhikkhave, bhayanti kāmānametam adhivacanam? Yasmā ca kāmarāgarattāyam, bhikkhave, chandarāgavinibaddho [chandarāgavinibandho (syā. ka.) passa a. ni. 8.56] diṭṭhadhammikāpi bhayā na parimuccati, samparāyikāpi bhayā na parimuccati, tasmā bhayanti kāmānametam adhivacanam. Kasmā ca, bhikkhave, dukkhanti...pe... rogoti... gaṇḍoti... sallanti... saṅgoti... pañkoti... gabbhoti kāmānametam adhivacanam? Yasmā ca kāmarāgarattāyam, bhikkhave, chandarāgavinibaddho diṭṭhadhammikāpi gabbhā na parimuccati, samparāyikāpi gabbhā na parimuccati, tasmā gabbhoti kāmānametam adhivacana”nti.

Bhayañ dukkhañca rogo ca, gaṇḍo sallañca saṅgo ca;
Pañko gabbho ca ubhayam, ete kāmā pavuccanti;
Yattha satto puthujjano.

Otiñño sātarūpena, puna gabbhāya gacchati;
Yato ca bhikkhu ātāpī, sampajaññam na riccati [na riñcati (syā. ka.) sam. ni. 4.251].

So imam palipatham duggam, atikkamma tathāvidho;
Pajam jātijarūpetam, phandamānam avekkhatīti.

ītī ca gaṇḍo ca upaddavo ca, rogo ca sallañca bhayañca metam.

Etam bhayañ kāmaguñesu disvāti etam bhayañ kāmaguñesu disvā passitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtam katvāti – etam bhayañ kāmaguñesu disvā, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“ītī ca gaṇḍo ca upaddavo ca, rogo ca sallañca bhayañca metam;
Etam bhayañ kāmaguñesu disvā, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

138.

Sītañca uñhañca khudam pipāsam, vātātare ḍāmsasarīsape [ḍāmsasirīsape (syā.), ḍāmsamakasasarīsape (ka.)] ca;
Sabbānipetāni abhisambhavitvā, eko care khaggavisāṇakappo.

Sītañca uñhañca khudam pipāsanti. Sītanti dvīhi kāraṇehi sītam hoti – abbhantaradhbātuppakopavasena vā sītam hoti bahiddhā utuvasena vā sītam hoti. **Uñhanti** dvīhi kāraṇehi uñham hoti – abbhantaradhbātuppakopavasena vā uñham hoti bahiddhā utuvasena vā uñham hoti. Khudā [khuddā (syā. ka.)] vuccati chātako. Pipāsā vuccati udakapipāsāti – sītañca uñhañca khudam pipāsam.

Vātātape ḍamṣasarīsape cāti. Vātāti puratthimā vātā pacchimā vātā uttarā vātā dakkhiṇā vātā sarajā vātā arajā vātā sītā vātā unhā vātā parittā vātā adhimattā vātā verambhavātā pakkhavātā supaṇṇavātā tālapanṇavātā [tālavaṇḍavātā (ka.) cūlani. **upasīvamāṇavapucchāniddesa 43**] vidhūpanavātā. Ātapo vuccati sūriyasantāpo. ḍamṣā vuccanti piṅgalamakkhikā. Sarīsapā vuccanti ahīti – vātātape ḍamṣasarīsape ca.

Sabbānipetāni abhisambhavitvāti abhibhavitvā ajjhottaritvā pariyādiyitvā madditvāti – sabbānipetāni abhisambhavitvā, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Sītañca unhañca khudam̄ pipāsam̄, vātātape ḍamṣasarīsape ca;
Sabbānipetāni abhisambhavitvā, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

139.

Nāgova yūthāni vivajjayitvā, sañjātakhandho padumī uṭāro;
Yathābhīrantaṁ vihare [vīharam (su. ni. 53)] araññe, eko care khaggavisāṇakappo.

Nāgova yūthāni vivajjayitvāti nāgo vuccati hatthināgo. Paccekasambuddhopi nāgo. Kimkāraṇā paccekasambuddho nāgo? Āgum na karotīti nāgo; na gacchatīti nāgo; na āgacchatīti nāgo. Katham so paccekasambuddho āgum na karotīti nāgo? Āgu vuccati pāpakā akusalā dhammā samkilesikā ponobhavikā sadarā dukkhavipākā āyatī jātijarāmaraṇiyā.

Āgum na karoti kiñci loke, sabbasamyojye visajja bandhanāni;
Sabbattha na sajjati vimutto, nāgo tādi pavuccate tathattā.

Evam so paccekasambuddho āgum na karotīti nāgo.

Katham so paccekasambuddho na gacchatīti nāgo? So paccekasambuddho na chandāgatīm gacchati, na dosāgatīm gacchati, na mohāgatīm gacchati, na bhayāgatīm gacchati, na rāgavasena gacchati, na dosavasena gacchati, na mohavasena gacchati, na mānavasena gacchati, na diṭṭhivasena gacchati, na uddhaccavasena gacchati, na vicikicchāvasena gacchati, na anusayavasena gacchati, na vaggehi kappehi yāyati nīyati [niyyati (syā. ka.)] vuyhati samharīyati. Evam so paccekasambuddho na gacchatīti nāgo.

Katham so paccekasambuddho na āgacchatīti nāgo? Sotāpattimaggena ye kilesā pahīnā te kilese na puneti na pacceti na paccāgacchati, sakadāgāmimaggena...pe... anāgāmimaggena...pe... arahattamaggena ye kilesā pahīnā te kilese na puneti na pacceti na paccāgacchati. Evaṁ so paccekasambuddho na āgacchatīti nāgo.

Nāgova yūthāni vivajjayitvāti yathā so hatthināgo yūthāni vivajjetvā parivajjetvā abhinivajjetvā ekova araññavanamajjhogāhetvā [araññe vanamajjhassa ajjhogāhetvā (syā.)] carati viharati iriyati vatteti pāleti yapeti yāpeti, paccekasambuddhopi gaṇam vivajjetvā parivajjetvā abhivajjetvā eko [eko care khaggavisāṇakappo (syā.)] araññavanapaththāni pantāni senāsanāni paṭisevati appasaddāni appanigghosāni vijanavātāni manussarāhasseyyakāni paṭisallānasāruppāni. So eko gacchati eko tiṭṭhati eko nisīdati eko seyyam kappeti eko gāmaṁ

piñdāya pavisati eko pañikkamati eko raho nisīdati eko cañkamam adhiñthāti eko carati viharati iriyati vatteti pāleti yāpetīti – nāgova yūthāni vivajjayitvā.

Sañjātakhandho padumī uñāroti yathā so hatthināgo sañjātakkhandho sattaratano vā hoti aññharatano vā, paccekasambuddhopi sañjātakkhandho asekkhena sīlakkhandhena asekkhena samādhikkhandhena asekkhena paññākkhandhena asekkhena vimuttikkhandhena asekkhena vimuttiñāñadassanakkhandhena. Yathā so hatthināgo padumī, paccekasambuddhopi sattahi bojjhañgapupphēhi padumī, satisambojjhañgapupphēna
dhammavicasambojjhañgapupphēna vīriyasambojjhañgapupphēna
pītisambojjhañgapupphēna, pītisambojjhañgapupphēna passaddhisambojjhañgapupphēna samādhisambojjhañgapupphēna upekkhāsambojjhañgapupphēna. Yathā so hatthināgo uñāro thāmena balena javena sūrena, paccekasambuddhopi uñāro sīlena samādhinā paññāya vimuttiyā vimuttiñāñadassanenāti – sañjātakhandho padumī uñāro.

Yathābhīrantam vihare araññeti yathā so hatthināgo yathābhīrantam araññe viharati, paccekasambuddhopi yathābhīrantam araññe viharati. Pañhamenapi jhānena yathābhīrantam araññe viharati, dutiyenapi jhānena...pe... tatiyenapi jhānena... catutthenapi jhānena yathābhīrantam araññe viharati; mettāyapi cetovimuttiyā yathābhīrantam araññe viharati, karuñyāyapi cetovimuttiyā... muditāyapi cetovimuttiyā... upekkhāyapi cetovimuttiyā yathābhīrantam araññe viharati; ākāsānañcāyatanañasamāpattiyāpi yathābhīrantam araññe viharati, viññānañcāyatanañasamāpattiyāpi... ākiñcaññāyatanañasamāpattiyāpi... nevasaññānaññāyatanañasamāpattiyāpi... nirodhasamāpattiyāpi... phalasamāpattiyāpi yathābhīrantam araññe viharatīti – yathābhīrantam vihare araññe, eko care khaggavisāñakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Nāgova yūthāni vivajjayitvā, sañjātakhandho padumī uñāro;
Yathābhīrantam vihare araññe, eko care khaggavisāñakappo”ti.

140.

Aññhānatam sañgañikāratassa, yam phassaye [phussaye (syā. ka.)] sāmayikam [āsāmāyikam (ka.)] vimuttim;
Ādiccabandhussa vaco nisamma, eko care khaggavisāñakappo.

Aññhānatam sañgañikāratassa, yam phassaye sāmayikam vimuttinti vuttañhetam bhagavatā – “yāvatānanda [so vatānanda (ma. ni. 3.186)], bhikkhu sañgañikārāmo sañgañikarato sañgañikārāmatam anuyutto, gañārāmo gañarato gañasammudito (gañārāmatam anuyutto) [() natthi ma. ni. 3.186], yam tam nekkhammasukham pavivekasukham upasamasukham sambodhisukham, tassa sukhassa nikāmalābhī bhavissati akicchalābhī akasiralābhīti – netam thānam vijjati. Yo ca kho so, ānanda, bhikkhu eko gañasmā vūpakañtho viharati, tassetam bhikkhuno pāñikañkham. Yam tam nekkhammasukham pavivekasukham upasamasukham sambodhisukham, tassa sukhassa nikāmalābhī bhavissati akicchalābhī akasiralābhīti – thānametam vijjati. Yāvatānanda, bhikkhu sañgañikārāmo sañgañikarato sañgañikārāmatam anuyutto, gañārāmo gañarato gañasammudito (gañārāmatam anuyutto,) sāmāyikam [sāmāyikam (syā. ka.)] vā kantam cetovimuttiṁ

upasampajja viharissati, asāmāyikam vā akuppanti – netam thānam vijjati. Yo ca kho so, ānanda, bhikkhu eko gaṇasmā vūpakaṭṭho viharati, tassetam bhikkhuno pāṭikaṅkham sāmāyikam vā kantam cetovimuttim upasampajja viharissati, asāmāyikam vā akuppanti, thānametam vijjati”ti – aṭṭhānataṁ saṅgaṇikāratassa, yam phassaye sāmayikam vimuttim.

Ādiccabandhussa vaco nisammāti ādicco vuccati sūriyo. So gotamo gottena. Paccekasambuddhopi gotamo gottena. So paccekasambuddho sūriyassa gottañātako gottabandhu, tasmā paccekasambuddho ādiccabandhu. **Ādiccabandhussa vaco nisammāti** ādiccabandhussa vacanam byappatham desanam anusāsanam anusīṭham sutvā suṇitvā ugghetvā upadhārayitvā upalakkhayitvāti – ādiccabandhussa vaco nisamma, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Aṭṭhānataṁ saṅgaṇikāratassa, yam phassaye sāmayikam vimuttim;
Ādiccabandhussa vaco nisamma, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

Dutiyo vaggo.

Tatiyavaggo

141.

Dīṭhīvisūkāni upātivatto, patto niyāmaṁ paṭiladdhamaggo;
Uppannañāṇomhi anaññaneyyo, eko care khaggavisāṇakappo.

Dīṭhīvisūkāni upātivattoti dīṭhīvisūkāni vuccanti vīsativatthukā sakkāyadiṭṭhī. Idha assutavā puthujjano ariyānam adassāvī ariyadhammassa akovido ariyadhamme avinīto sappurisānam adassāvī sappurisadhammassa akovido sappurisadhamme avinīto rūpam attato samanupassati rūpavantaṁ vā attānam attani vā rūpam rūpasmiṁ vā attānam, vedanam...pe... saññam... sañkhāre... viññānam attato samanupassati viññānavantaṁ vā attānam attani vā viññānam viññānasmiṁ vā attānam. Yā evarūpā dīṭhi dīṭhigataṁ dīṭhigahanam dīṭhikantāro dīṭhīvisūkāyikam dīṭhivippahditam dīṭhisamyojanam gāho paṭiggāho abhiniveso parāmāso kummaggo micchāpatho micchattam titthāyatanaṁ vipariyesaggāho viparītaggāho vipallāsaggāho micchāgāho, ayāthāvakasmiṁ yāthāvakanti gāho, yāvatā dvāsaṭṭhi dīṭhigatāni – imāni dīṭhīvisūkāni. **Dīṭhīvisūkāni upātivattoti** dīṭhīvisūkāni upātivatto atikkanto samatikkanto vītivattoti – dīṭhīvisūkāni upātivatto.

Patto niyāmaṁ paṭiladdhamaggoti niyāmā vuccanti cattāro maggā; ariyo aṭṭhaṅgiko maggo, seyyathidam – sammādiṭṭhi sammāsaṅkappo sammāvācā sammākammanto sammājīvo sammāvāyāmo sammāsatī sammāsamādhi. Catūhi ariyamaggehi samannāgato niyāmam patto sampatto adhigato phassito sacchikatoti – patto niyāmam. **Paṭiladdhamaggoti** laddhamaggo paṭiladdhamaggo adhigatamaggo phassitamaggo sacchikatamaggoti – patto niyāmam paṭiladdhamaggo.

Uppannañāṇomhi anaññaneyyoti tassa paccekasambuddhassa ñāṇam uppānam samuppānam nibbattam abhinibbattam pātubhūtam. “Sabbe sañkhārā aniccā”ti ñāṇam

uppannam samuppannam nibbattam abhinibbattam pātubhūtam, “sabbe saṅkhārā dukkhā”ti...pe... “sabbe dhammā anattā”ti... “yam kiñci samudayadhammam sabbam tam nirodhadhamma”nti ñāṇam uppannam samuppannam nibbattam abhinibbattam pātubhūtanti – uppannañānomhi. **Anaññaneyyoti** so paccekasambuddho na paraneyyo

Na parappattiyo na parappaccayo na parapaṭibaddhagū, yathābhūtam [tam (ka.)] jānāti passati asammūlho sampajāno paṭissato. “Sabbe saṅkhārā anicca”ti na paraneyyo na parappattiyo na parappaccayo na parapaṭibaddhagū, yathābhūtam jānāti passati asammūlho sampajāno paṭissato. “Sabbe saṅkhārā dukkhā”ti...pe... “sabbe dhammā anattā”ti...pe... “yam kiñci samudayadhammam sabbam tam nirodhadhamma”nti na paraneyyo na parappattiyo na parappaccayo na parapaṭibaddhagū, yathābhūtam jānāti passati asammūlho sampajāno paṭissatoti – uppannañānomhi anaññaneyyo, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Diṭṭhīvisūkāni upātivatto, patto niyāmam paṭiladdhamaggo;
Uppannañānomhi anaññaneyyo, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

142.

Nillolupo nikkuho nippipāso, nimmakkho niddhantakasāvamoho;
Nirāsaso [nirāsayo (sī. aṭṭha.) su. ni. 56] sabbaloke bhavitvā, eko care khaggavisāṇakappo.

Nillolupo nikkuho nippipāsoti loluppam vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo...pe... abhijjhā lobho akusalamūlam. Sā loluppā taṇhā tassa paccekasambuddhassa pahīnā ucchinnamūlā tālāvatthukatā anabhāvamkatā āyatim anuppādadharmā. Tasmā paccekasambuddho nillolupo.

Nikkhuhoti tīṇi kuhanavatthūni – paccayapaṭisevanasaṅkhātam kuhanavatthu, iriyāpathasaṅkhātam kuhanavatthu, sāmantajappanasaṅkhātam kuhanavatthu.

Katamañ paccayapaṭisevanasaṅkhātam kuhanavatthu? Idha gahapatikā bhikkhum [bhikkhū (ka.) mahāni. 87] nimantenti cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārehi, so pāpiccho icchāpakato atthiko cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārānam bhiyyokamyatañ upādāya cīvarañ paccakkhāti, piṇḍapātañ paccakkhāti, senāsanam paccakkhāti, gilānapaccayabhesajjaparikkhāram paccakkhāti. So evamāha – “kim samanassa mahagghena cīvarena! Etam sāruppam yam samaṇo susānā vā saṅkārakūṭā vā pāpaṇikā vā nantakāniuccinitvā saṅghāṭikam karitvā dhāreyya. Kim samanassa mahagghena piṇḍapātena! Etam sāruppam yam samaṇo uñchācariyāya piṇḍiyālopena jīvikam kappeyya. Kim samanassa mahagghena senāsanena! Etam sāruppam yam samaṇo rukkhamūliko vā assa sosāniko vā abbhokāsiko vā. Kim samanassa mahagghena gilānapaccayabhesajjaparikkhārena! Etam sāruppam yam samaṇo pūtimuttena vā haritakīkhaṇdena vā osadham kareyyā”ti. Tadupādāya lūkham cīvarañ dhāreti lūkham piṇḍapātañ paribhuñjati lūkham senāsanam paṭisevati lūkham gilānapaccayabhesajjaparikkhāram paṭisevati. Tamenam gahapatikā evam jānanti – “ayam

samaṇo appiccho santuṭṭho pavivitto asaṁsaṭṭho āraddhvīriyo dhutavādo”ti. Bhiyyo bhiyyo nimantenti cīvarapinḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārehi. So evamāha – “tiṇṇam sammukhībhāvā saddho kulaputto bahum puññaṁ pasavati, saddhāya sammukhībhāvā saddho kulaputto bahum puññaṁ pasavati, deyyadhammassa sammukhībhāvā saddho kulaputto bahum puññaṁ pasavati, dakkhiṇeyyānam sammukhībhāvā saddho kulaputto bahum puññaṁ pasavati. Tumhākañcevāyam saddhā atthi, deyyadhammo ca samvijjati, ahañca paṭiggāhako. Saceham na paṭiggahessāmi, evam tumhe puññena paribāhirā bhavissatha [bhavissanti (mahāni. 87)]. Na mayham iminā attho. Api ca, tumhākamyeva anukampāya paṭiggaṇhāmī”ti. Tadupādāya bahumpi cīvaram paṭiggaṇhāti, bahumpi piṇḍapātam paṭiggaṇhāti, bahumpi senāsanam paṭiggaṇhāti, bahumpi gilānapaccayabhesajjaparikkhāram paṭiggaṇhāti. Yā evarūpā bhākuṭikā bhākuṭiyam kuhanā kuhāyanā kuhitattam – idam paccayapaṭisevanaṣaṅkhātam kuhanavatthu.

Katamam iriyāpathasaṅkhātam kuhanavatthu? Idhekacco pāpiccho icchāpakato sambhāvanādhippāyo “evam mām janō sambhāvessatī”ti gamanam saṇṭhapeti ṭhānam saṇṭhapeti nisajjam [nisajjanam (ka.)] saṇṭhapeti sayanam saṇṭhapeti, paṇidhāya gacchatī paṇidhāya tiṭṭhati paṇidhāya nisidati paṇidhāya seyyam kappeti samāhito viya gacchatī samāhito viya tiṭṭhati samāhito viya nisidati samāhito viya seyyam kappeti, āpāthakajjhāyīva [āpātakajjhāyī ca (ka.)] hoti. Yā evarūpā iriyāpathassa āṭhapanā ṭhapanā saṇṭhapanā bhākuṭikā bhākuṭiyam kuhanā kuhāyanā kuhitattam [kuhāyitattam (syā. ka.), visuddhimaggatṭhakathā oloketabbā] – idam iriyāpathasaṅkhātam kuhanavatthu.

Katamam sāmantajappanasaṅkhātam kuhanavatthu? Idhekacco pāpiccho icchāpakato sambhāvanādhippāyo “evam mām janō sambhāvessatī”ti ariyadhamme sannissitavācam bhāsatī. “Yo evarūpam cīvaraṁ dhāreti so samaṇo mahesakkho”ti bhaṇati; yo evarūpam pattam dhāreti...pe... lohathālakam dhāreti... dhammadakaraṇam dhāreti... parissāvanaṁ dhāreti... kuñcikam dhāreti... upāhanam dhāreti... kāyabandhanaṁ dhāreti... āyogam [āyogabandhanam (syā. ka.) mahāni. 87] dhāreti so samaṇo mahesakkho”ti bhaṇati; “yassa evarūpā upajjhāyo so samaṇo mahesakkho”ti bhaṇati; yassa evarūpo ācariyo ...pe... evarūpā samānupajjhāyakā... samānācariyakā... mittā... sandiṭṭhā... sambhattā... sahāyā so samaṇo mahesakkhoti bhaṇati; yo evarūpe vihāre vasati... adḍhayoge vasati... pāsade vasati... hammiye vasati... guhāyam vasati... lene vasati... kuṭiyam vasati... kūṭāgāre vasati... aṭte vasati... māle vasati... uddanḍe [uttanḍe (ka.)] vasati... upaṭṭhānasālāyam vasati... maṇḍape vasati... rukkhamūle vasati so samaṇo mahesakkho”ti bhaṇati.

Atha vā, korajikakorajiko bhākuṭikabhākuṭiko kuhakakuhako lapakalapako mukhasambhāviko “ayam samaṇo imāsam evarūpānam santānam vihārasamāpattīnam lābhī”ti tādisam gambhīram gūlham nipuṇam paṭicchannam lokuttaram suññatāpaṭisaññuttam katham katheti. Yā evarūpā bhākuṭikā bhākuṭiyam kuhanā kuhāyanā kuhitattam, idam sāmantajappanasaṅkhātam kuhanavatthu. Tassa paccekasambuddhassa imāni tīni kuhanavatthūni pahīnāni samucchinnāni vūpasantāni paṭippassaddhāni abhabbuppattikāni ñāṇagginā daḍḍhāni. Tasmā so paccekasambuddho nikkuho.

Nippipāsoti pipāsā vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo...pe... abhijjhā lobho akusalamūlam. Sā pipāsā taṇhā tassa paccekasambuddhassa pahīnā ucchinnamūlā tālāvatthukatā anabhāvam̄katā āyatim anuppādadhammā. Tasmā paccekasambuddho nippipāsoti – nillolupo nikkuho nippipāso.

Nimmakkho niddhantakasāvamohoti. **Makkhoti** yo makkho makkhāyanā [makkhiyanā (ka.) passa vibha. 892] makkhāyitattam niṭṭhuriyam niṭṭhuriyakammaṁ. **Kasāvoti** rāgo kasāvo, doso kasāvo, moho kasāvo, kodho...pe... upanāho... makkho... paṭāso... sabbākusalābhisaṅkhārā kasāvā. **Mohoti** dukkhe aññāṇam, dukkhasamudaye aññāṇam, dukkhanirodhe aññāṇam, dukkhanirodhagāminiyā paṭipadāya aññāṇam, pubbante aññāṇam, aparante aññāṇam, pubbantāparante aññāṇam, idappaccayatāpaṭiccasamuppannesu dhammesu aññāṇam. Yam evarūpam aññāṇam adassanam anabhisamayo ananubodho appaṭivedho asaṃgāhanā apariyogāhanā asamapekkhanā apaccavekkhaṇā apaccakkhakammam dummejjham bālyam asampajaññam moho pamoho sammoho avijjā avijjogho avijjāyogo avijjānusayo avijjāpariyuṭṭhānam avijjālaṅgī moho akusalamūlam. Tassa paccekasambuddhassa makkho ca kasāvo ca moho ca vantā samvantā niddhantā pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭippassaddhā abhabbupattikā ñāṇagginā daḍḍhāti. So paccekasambuddho nimmakkho niddhantakasāvamoho.

Nirāsaso sabbaloke bhavitvāti āsā vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo...pe... abhijjhā lobho akusalamūlam. **Sabbaloketi** sabbaapāyaloke sabbamanussaloke sabbadevaloke sabbakhandhaloke sabbadhātuloke sabbaāyatana-loke. **Nirāsaso sabbaloke bhavitvāti** sabbaloke nirāsaso bhavitvā nittaṇho bhavitvā nippipāso bhavitvāti – nirāsaso sabbaloke bhavitvā, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Nillolupo nikkuho nippipāso, nimmakkho niddhantakasāvamoho;
Nirāsaso sabbaloke bhavitvā, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

143.

Pāpam sahāyam parivajjayetha, anatthadassim visame niviṭṭham;
Sayaṁ na seve pasutam pamattam, eko care khaggavisāṇakappo.

Pāpam sahāyam parivajjayethāti. Pāpasahāyo vuccati yo so sahāyo dasavatthukāya micchādiṭṭhiyā samannāgato – natthi dinnaṁ, natthi yiṭṭham, natthi hutam, natthi sukatadukkaṭānam kammānam phalaṁ vipāko, natthi ayam loko, natthi paro loko, natthi mātā, natthi pitā, natthi sattā opapātikā, natthi loke samaṇabrahmaṇā sammaggatā sammāpaṭipannā ye imañca lokam parañca lokam sayam abhiññā sacchikatvā pavedentīti. Ayam pāpasahāyo. **Pāpam sahāyam parivajjayethāti.** Pāpam sahāyam vajjeyya parivajjeyyāti – pāpam sahāyam parivajjayetha.

Anatthadassim visame niviṭṭhanti anatthadassī vuccati yo so sahāyo dasavatthukāya micchādiṭṭhiyā samannāgato – natthi dinnaṁ, natthi yiṭṭham...pe... ye imañca lokam parañca lokam sayam abhiññā sacchikatvā pavedentīti. **Visame niviṭṭhanti** visame kāyakamme niviṭṭham, visame vacikamme niviṭṭham, visame manokamme niviṭṭham, visame pāṇātipāte

niviṭṭham, visame adinnādāne niviṭṭham, visame kāmesumicchācāre niviṭṭham, visame musāvāde niviṭṭham, visamāya pisuṇāya vācāya [pisuṇavācāya (ka.)] niviṭṭham, visamāya pharusāya vācāya [pharusavācāya (ka.)] niviṭṭham, visame samphappalāpe niviṭṭham, visamāya abhijjhāya niviṭṭham, visame byāpāde niviṭṭham, visamāya micchādiṭṭhiyā niviṭṭham, visamesu saṅkhāresu niviṭṭham visamesu pañcasu kāmaguṇesu niviṭṭham, visamesu pañcasu nīvaraṇesu niviṭṭham vinivitṭham sattam allīnaṁ upagataṁ ajjhositam adhimuttanti – anatthadassim visame niviṭṭham.

Sayam na seve pasutam pamattanti. Pasutanti yopi kāme esati gavesati pariyesati taccarito tabbahulo taggaruko tannino tappoṇo tappabbhāro tadadhimutto tadadhipateyyo, sopi kāmappasuto. Yopi taṇhāvasena rūpe pariyesati, sadde...pe... gandhe... rase... phoṭṭhabbe pariyesati taccarito tabbahulo taggaruko tanninno tappoṇo tappabbhāro tadadhimutto tadadhipateyyo, sopi kāmappasuto. Yopi taṇhāvasena rūpe paṭilabhati, sadde...pe... gandhe... rase... phoṭṭhabbe paṭilabhati taccarito tabbahulo taggaruko tanninno tappoṇo tappabbhāro tadadhimutto tadadhipateyyo, sopi kāmappasuto. Yopi taṇhāvasena rūpe paribhuñjati, sadde...pe... gandhe... rase... phoṭṭhabbe paribhuñjati taccarito tabbahulo taggaruko tanninno tappoṇo tappabbhāro tadadhimutto tadadhipateyyo, sopi kāmappasuto. Yathā kalahakārako kalahappasuto, kammakārako kammappasuto, gocare caranto gocarappasuto, jhāyī jhānappasuto; evameva yo kāme esati gavesati pariyesati taccarito tabbahulo taggaruko tanninno tappoṇo tappabbhāro tadadhimutto tadadhipateyyo, sopi kāmappasuto. Yopi taṇhāvasena rūpe pariyesati...pe... yopi taṇhāvasena rūpe paṭilabhati...pe... yopi taṇhāvasena rūpe paribhuñjati, sadde...pe... gandhe... rase... phoṭṭhabbe paribhuñjati taccarito tabbahulo taggaruko tanninno tappoṇo tappabbhāro tadadhimutto tadadhipateyyo, sopi kāmappasuto. **Pamattanti.** Pamādo vattabbo kāyaduccarite vā vacīduccarite vā manoduccarite vā pañcasu kāmaguṇesu vā cittassa vosaggo vosaggānuppadānam kusalānam dharmānam bhāvanāya asakkaccakiriyatā asātaccakiriyatā anaṭṭhitakiriyatā olīnavuttitā nikkhittacchandatā nikkhittadhuratā anāsevanā abhāvanā abahulikammam anadhitthānam ananuyogo, yo evarūpo pamādo pamajjanā pamajjitattam – ayam vuccati pamādo.

Sayam na seve pasutam pamattanti pasutam na seveyya pamattañca sayam na seveyya sāmam na seveyya na niseveyya na samseveyya na parisamseveyya na ācareyya na samācareyya na samādāya vatteyyāti – sayam na seve pasutam pamattam, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Pāpam sahāyam parivajjayetha, anatthadassim visame niviṭṭham;
Sayam na seve pasutam pamattam, eko care khaggavisāṇakappo.

144.

Bahussutam dhammadharam bhajetha, mittam ulāram paṭibhānavantam;
Aññāya atthāni vineyya kaṅkham, eko care khaggavisāṇakappo.

Bahussutam dhammadharam bhajethāti bahussuto hoti mitto sutadharo sutasannicayo. Ye te dhammā ādikalyāṇā majjhēkalyāṇā pariyoṣānakalyāṇā sāttham sabyañjanam [satthā sabyañjanā (syā.) passa ma. ni. 3.82] kevalaparipuṇṇam parisuddham brahmacariyam

abhivadanti, tathārūpāssa dhammā bahussutā honti dhātā [dhatā (syā.)] vacasā paricitā manasānupekkhitā diṭṭhiyā suppaṭividdhā. **Dhammadharanti** dhammaṁ dhārentam [dhāreti (ka.)] – suttam geyyam veyyākaraṇam gātham udānam itivuttakam jātakam abbhutadhammam vedallam. **Bahussutam dhammadharam bhajethāti** bahussutañca dhammadharañca mittam bhajeyya sambhajeyya seveyya niseveyya samseveyya paṭiseveyyāti – bahussutam dhammadharam bhajetha.

Mittam uṭāram paṭibhānavantanti uṭāro hoti mitto sīlena samādhinā paññāya vimuttiyā vimuttiñāṇadassena. **Paṭibhānavantanti** tayo paṭibhānavanto – pariyattpaṭibhānavā, paripucchāpaṭibhānavā, adhigamapaṭibhānavā. Katamo pariyattpaṭibhānavā? Idhekaccassa buddhavacanam pariyāputam [pariyāpuṭam (syā. ka.) passa dī. ni. 3.282] hoti suttam geyyam veyyākaraṇam gāthā udānam itivuttakam jātakam abbhutadhammam vedallam. Tassa pariyyatim nissāya paṭibhāti – ayam pariyattpaṭibhānavā.

Katamo paripucchāpaṭibhānavā? Idhekacco paripucchitopi hoti atthe ca ñāye ca lakkhaṇe ca kāraṇe ca ṭhānāṭṭhāne ca. Tassa paripuccham nissāya paṭibhāti – ayam paripucchāpaṭibhānavā.

Katamo adhigamapaṭibhānavā? Idhekaccassa adhigatā honti cattāro satipaṭṭhānā cattāro sammappadhānā cattāro iddhipādā pañcindriyāni pañca balāni satta bojhaṅgā ariyo aṭṭhaṅgiko maggo cattāro ariyamaggā cattāri sāmaññaphalāni catasso paṭisambhidāyo cha abhiññāyo [chalabhiññāyo (syā.)]. Tassa attho ñāto dhammo ñāto nirutti ñātā. Atthe ñāte attho paṭibhāti, dhamme ñāte dhammo paṭibhāti, niruttiyā ñātāya nirutti paṭibhāti. Imesu tīsu ñānam paṭibhānapaṭisambhidā. So paccekasambuddho imāya paṭibhānapaṭisambhidāya upeto samupeto upāgato samupāgato upapanno samupapanno samannāgato. Tasmā paccekasambuddho paṭibhānavā. Yassa pariyyati natthi paripucchā natthi adhigamo natthi, kim tassa paṭibhāyissatī – mittam uṭāram paṭibhānavantam.

Aññāya atthāni vineyya kaṇkhanti attattham aññāya parattham aññāya ubhayattham aññāya diṭṭhadhammikattham aññāya samparāyikattham aññāya paramattham aññāya abhiññāya jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtam katvā kaṇkham vineyya paṭivineyya pajaheyya vinodeyya byantikareyya anabhāvam gameyyāti – aññāya atthāni vineyya kaṇkham, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Bahussutam dhammadharam bhajetha, mittam uṭāram paṭibhānavantam;
Aññāya atthāni vineyya kaṇkham, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

145.

Khiḍḍam ratim [ratī (syā.)] **kāmasukhañca loke, analaṅkaritvā anapekkhamāno;**
Vibhūsaṭṭhānā [vibhūsanaṭṭhānā (syā. ka.), vibhūsaṇaṭṭhānā (sī. aṭṭha.)] **virato**
saccavādī, eko care khaggavisāṇakappo.

Khiḍḍam ratim kāmasukhañca loketi. Khiḍḍāti dve khiḍḍā – kāyikā khiḍḍā ca vācasikā khiḍḍā ca...pe... ayam kāyikā khiḍḍā...pe... ayam vācasikā khiḍḍā. **Ratīti**

anukkaṇṭhitādhivacanametam – ratīti. **Kāmasukhanti** vuttañhetam bhagavatā [passa ma. ni. 2.280] – “pañcime, bhikkhave, kāmaguṇā. Katame pañca? Cakkhuviññeyyā rūpā iṭṭhā kantā manāpā piyarūpā kāmūpasamhitā rajañiyā, sotaviññeyyā saddā...pe... ghānaviññeyyā gandhā... jivhāviññeyyā rasā... kāyaviññeyyā phoṭṭhabbā iṭṭhā kantā manāpā piyarūpā kāmūpasamhitā rajañiyā. Ime kho, bhikkhave, pañca kāmaguṇā. Yaṁ kho, bhikkhave, ime pañca kāmaguṇe paṭicca uppajjati sukham somanassam, idam vuccati kāmasukham”. **Loketi** manussaloketi – khidḍam ratim kāmasukhañca loke.

Analañkaritvā anapekkhamānoti kхиidḍañca ratiñca kāmasukhañca loke analañkaritvā anapekkho hutvā pajahitvā vinodetvā byantikaritvā anabhāvam̄ gametvāti – analañkaritvā anapekkhamāno.

Vibhūsaṭṭhānā virato saccavādīti. Vibhūsāti dve vibhūsā – atthi agārikavibhūsā [agārikassa vibhūsā (ka.) evamuparipi] atthi anāgārikavibhūsā. Katamā agārikavibhūsā? Kesā ca massū ca mālāgandhañca vilepanañca ābharaṇañca pilandhanañca vatthañca pārupanañca [pasādhanañca (syā.), sayanāsanañca (ka.) cūlani. khaggavisāṇasuttaniddesa 130 natthi pāṭhanānattam] veṭhanañca ucchādanam̄ parimaddanam̄ nhāpanam̄ sambāhanam̄ ādāsam̄ añjanam̄ mālāgandhavilepanam̄ mukhacuṇṇam̄ mukhalepanam̄ hatthabandham̄ sikhābandham̄ danḍam̄ nālikam̄ khaggam̄ chattam̄ citrupāhanam̄ uṇhīsam̄ maṇim̄ vālabijaniṁ odātāni vatthāni dīghadasāni iti vā – ayam̄ agārikavibhūsā.

Katamā anāgārikavibhūsā? Cīvaraṇañdanā pattamaṇdanā senāsanamaṇdanā imassa vā pūtikāyassa bāhirānam̄ vā parikkhārānam̄ maṇdanā vibhūsanā kelanā parikelanā gaddhikatā gaddhikattam [gedhikatā gedhikattam (syā.) passa vibha. 854] capalatā [capalanā (syā.)] cāpalyam – ayam̄ anāgārikavibhūsā.

Saccavādīti so paccekasambuddho saccavādī saccasandho theto paccayiko avisamvādako lokassa, vibhūsaṭṭhānā ārato virato paṭivirato nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto, vimariyādikatena cetasā viharatīti – vibhūsaṭṭhānā virato saccavādī, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Khidḍam ratim kāmasukhañca loke, analañkaritvā anapekkhamāno; Vibhūsaṭṭhānā virato saccavādī, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

146.

Puttañca dāram̄ pitarañca mātaram̄, dhanāni dhaññāni ca bandhavāni;
Hitvāna kāmāni yathodhikāni, eko care khaggavisāṇakappo.

Puttañca dāram̄ pitarañca mātaranti. Puttāti cattāro puttā – atrajoutto, khettajo [khetrajo (syā. ka.)]utto, dinnakoutto, antevāsikoutto. Dārā vuccanti bhariyāyo. **Pitāti** yo so janako. **Mātāti** yā sā janikāti – puttañca dāram̄ pitarañca mātaram̄.

Dhanāni dhaññāni ca bandhavānīti dhanāni vuccanti hiraññam̄ suvaṇṇam̄ muttā maṇi veļuriyo saṅkho silā pavālam̄ rajataṁ jātarūpam̄ lohitañgo [lohitako (?)] masāragallaṁ.

Dhaññāni vuccanti pubbañnam aparañnam. Pubbañnam nāma sāli vīhi yavo godhumo kañgu varako kudrūsako [[kudrusako \(syā.\)](#)]. Aparañnam nāma sūpeyyam. **Bandhavānīti** cattāro bandhavā – ñātibandhavāpi bandhu, gottabandhavāpi bandhu, mittabandhavāpi bandhu, sippabandhavāpi bandhūti – dhanāni dhaññāni ca bandhavāni.

Hitvāna kāmāni yathodhikānīti. Kāmāti uddānato dve kāmā – vatthukāmā ca kilesakāmā ca...pe... ime vuccanti vatthukāmā...pe... ime vuccanti kilesakāmā. **Hitvāna kāmānīti** vatthukāme parijānitvā, kilesakāme pahāya pajahitvā vinodetvā byantikaritvā anabhāvam gametvā. **Hitvāna kāmāni yathodhikānīti** sotāpattimaggena ye kilesā pahīnā, te kilese na puneti na pacceti na paccāgacchatī; sakadāgāmimaggena ye kilesā pahīnā...pe... anāgāmimaggena ye kilesā pahīnā... arahattamaggena ye kilesā pahīnā, te kilese na puneti na pacceti na paccāgacchatīti – hitvāna kāmāni yathodhikāni, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Puttañca dāram pitarañca mātarām, dhanāni dhaññāni ca bandhavāni;
Hitvāna kāmāni yathodhikāni, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

147.

Saṅgo eso parittamettha sokhyam, appassādo dukkhamettha bhiyyo;
Gaļo eso iti ñatvā matimā [[mutimā \(su. ni. 61\)](#)], eko care khaggavisāṇakappo.

Saṅgo eso parittamettha sokhyanti saṅgoti vā balisanti vā āmisanti vā laggananti vā palibodhoti vā, pañcannetañnam kāmaguñānam adhivacanam. **Parittamettha sokhyanti** vuttañhetam bhagavatā – “pañcime, bhikkhave, kāmaguñā. Katame pañca? Cakkhuviññeyyā rūpā iṭṭhā kantā manāpā piyarūpā kāmūpasam̄hitā rajañyā...pe... kāyaviññeyyā phoṭṭhabbā iṭṭhā kantā manāpā piyarūpā kāmūpasam̄hitā rajañyā. Ime kho, bhikkhave, pañca kāmaguñā. Yañ kho, bhikkhave, ime pañca kāmaguñē paṭicca uppajjati sukham somanassam, idam vuccati kāmasukham. Appakam etam sukham, parittakam etam sukham, thokakam etam sukham, omakam etam sukham, lāmakam etam sukham, chatukkam etam sukha”nti – saṅgo eso parittamettha sokhyam.

Appassādo dukkhamettha bhiyyoti appassādā kāmā vuttā bhagavatā [[passa ma. ni. 1.237](#)] bahudukkhā bahupāyāsā [[bahūpāyāsā \(syā.\)](#)]; ādīnavo ettha bhiyyo. Aṭṭhikañkalūpamā kāmā vuttā bhagavatā, maṁsapesūpamā kāmā vuttā bhagavatā, tīṇukkūpamā kāmā vuttā bhagavatā, aṅgārakāsūpamā kāmā vuttā bhagavatā, supinakūpamā kāmā vuttā bhagavatā, yācitakūpamā kāmā vuttā bhagavatā, rukkhaphalūpamā kāmā vuttā bhagavatā, asisūnūpamā kāmā vuttā bhagavatā, sattisūlūpamā kāmā vuttā bhagavatā, sappasirūpamā kāmā vuttā bhagavatā bahudukkhā bahupāyāsā, ādīnavo ettha bhiyyoti – appassādo dukkhamettha bhiyyo.

Gaļo eso iti ñatvā matimāti galoti vā balisanti vā āmisanti vā laggananti vā bandhananti vā palibodhoti vā, pañcannetañnam kāmaguñānam adhivacanam. **Itīti** padasandhi padasaṁsaggo padapāripūrī akkharasamavāyo byañjanasiliṭṭhatā padānupubbatāpetam itīti. **Matimāti** pañḍito paññavā buddhimā ñāṇī vibhāvī medhāvī. **Gaļo eso iti ñatvā matimāti** matimā galoti ñatvā balisanti ñatvā āmisam ti ñatvā laggananti ñatvā bandhananti ñatvā palibodhoti ñatvā jānitvā

tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtam̄ katvāti – gaļo eso iti ūnatvā matimā, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Saṅgo eso parittamettha sokhyam̄, appassādo dukkhamettha bhiyyo;
Gaļo eso iti ūnatvā matimā, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

148.

Sandālayitvāna samyojanāni, jālamva bhettvā salilambucārī;
Aggīva daḍḍham̄ anivattamāno, eko care khaggavisāṇakappo.

Sandālayitvāna samyojanāniti dasa samyojanāni – kāmarāgasamyojanam̄, paṭighasamyojanam̄, mānasamyojanam̄, diṭṭhisamyojanam̄, vicikicchāsamyojanam̄, sīlabbataparāmāsasamyojanam̄, bhavarāgasamyojanam̄, issāsamyojanam̄, macchariyasamyojanam̄, avijjāsamyojanam̄. **Sandālayitvāna samyojanāni**ti dasa samyojanāni dālayitvā sandālayitvā pajahitvā vinodetvā byantīkaritvā anabhāvam̄ gametvāti – sandālayitvāna samyojanāni.

Jālamva bhettvā salilambucārīti jālam vuccati suttajālam. Salilam vuccati udakam̄. Ambucārī vuccati maccho. Yathā maccho jālam bhinditvā pabhinditvā dālayitvā padālayitvā sampadālayitvā carati viharati iriyati vatteti pāleti yapeti yāpeti, evameva dve jālā – taṇhājālañca diṭṭhijālañca...pe... idam taṇhājālam...pe... idam diṭṭhijālam. Tassa paccekasambuddhassa taṇhājālam pahīnam̄, diṭṭhijālam paṭinissaṭṭham̄. Taṇhājālassa pahīnattā diṭṭhijālassa paṭinissaṭṭhattā so paccekasambuddho rūpe na sajjati sadde na sajjati gandhe na sajjati...pe... diṭṭhasutamutaviññātabbesu dhammesu na sajjati na gaṇhāti na bajjhāti na palibajjhāti, nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharatīti – jālamva bhettvā salilambucārī.

Aggīva daḍḍham̄ anivattamānoti yathā aggi tiṇakaṭṭhupādānam̄ dahanto gacchatī anivattanto, evameva tassa paccekasambuddhassa sotāpattimaggena ye kilesā pahīnā te kilese na puneti na pacceti na paccāgacchatī, sakadāgāmimaggena...pe... anāgāmimaggena... arahattamaggena ye kilesā pahīnā te kilese na puneti na pacceti na paccāgacchatīti – aggīva daḍḍham̄ anivattamāno, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Sandālayitvāna samyojanāni, jālamva bhettvā salilambucārī;
Aggīva daḍḍham̄ anivattamāno, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

149.

Okkhittacakkhu na ca pādalolo, guttindriyo rakkhitamānasāno;
Anavassuto apariñdayhamāno [apariñdayhamāno (ka.)], eko care khaggavisāṇakappo.

Okkhittacakkhu na ca pādaloloti kathaṁ khittacakkhu hoti? Idhekacco bhikkhu [natthi syā. potthake mahāni. 157] cakkhulolo cakkhuloliyena samannāgato hoti. Adiṭṭham̄ dakkhitabbam̄ diṭṭham̄ samatikkamitabbanti – ārāmena ārāmañ uyyānenā uyyānañ gāmena gāmañ nigamena nigamañ nagarena nagaram̄ raṭṭhena raṭṭham̄ janapadena janapadam̄ dīghacārikam̄

anavaṭṭhitacārikam [anavatthacārikam (syā.)] anuyutto hoti rūpadassanāya. Evam khittacakkhu hoti.

Atha vā, bhikkhu antaragharam paviṭṭho vīthim paṭipanno asamvuto gacchati. Hatthim olokento assam olokento ratham olokento pattiṁ olokento kumārake olokento kumārikāyo olokento itthiyo olokento purise olokento antarāpaṇam olokento gharamukhāni olokento uddham olokento adho olokento disāvidisam vipekkhamāno [pekkhamāno (syā. ka.)] gacchati. Evampi khittacakkhu hoti.

Atha vā, bhikkhu cakkhunā rūpam disvā nimittaggāhī hoti anubyañjanaggāhī. Yatvādhikaraṇamenam cakkhundriyam asamvutam viharantam abhijjhādomanassā pāpakā akusalā dhammā anvāssaveyyum, tassa samvarāya na paṭipajjati, na rakkhati cakkhundriyam, cakkhundriye na samvaram āpajjati. Evampi khittacakkhu hoti.

Yathā vā paneke bhonto samaṇabrahmaṇā saddhādeyyāni bhojanāni bhuñjitvā te evarūpam visūkadassanam anuyuttā viharanti, seyyathidam – naccam gītam vāditam pekkham akkhānam pāṇissaram vetālam kumbhathūnam sobhanakam [sobhanagarakam (syā.), sobhanakaranam (ka.)] caṇḍālam vamsam dhovanaṁ hatthiyuddham assayuddham mahim̄sayuddham [mahisayuddham (syā.)] usabhayuddham ajayuddham menjayuddham kukkuṭayuddham vaṭṭakayuddham daṇḍayuddham muṭṭhiyuddham nibbuddham uyyodhikam balaggam senābyūham anikadassanam iti vā. Iti evarūpam visūkadassanam anuyutto hoti. Evampi khittacakkhu hoti.

Katham okkhittacakkhu hoti? Idhekacco bhikkhu na cakkhuloliyena samannāgato hoti. Adiṭṭham dakkhitabbam diṭṭham samatikkamitabbanti – na ārāmena ārāmam na uyyānena uyyānam na gāmena gāmaṁ na nigamena nigamam na nagarena nagaram na raṭṭhena raṭṭham na janapadena janapadam dīghacārikam anavaṭṭhitacārikam anuyutto hoti rūpadassanāya. Evam okkhittacakkhu hoti.

Atha vā, bhikkhu antaragharam paviṭṭho patipanno samvuto gacchati. Na hatthim olokento na assam olokento na ratham olokento na pattiṁ olokento na kumārake olokento na kumārikāyo olokento na itthiyo olokento na purise olokento na antarāpaṇam olokento na gharamukhāni olokento na uddham olokento na adho olokento na disāvidisam vipekkhamāno gacchati. Evampi okkhittacakkhu hoti.

Atha vā, bhikkhu cakkhunā rūpam disvā na nimittaggāhī hoti nānubyañjanaggāhī. Yatvādhikaraṇamenam cakkhundriyam asamvutam viharantam abhijjhādomanassā pāpakā akusalā dhammā anvāssaveyyum, tassa samvarāya paṭipajjati, rakkhati cakkhundriyam, cakkhundriye samvaram āpajjati. Evampi okkhittacakkhu hoti.

Yathā vā paneke bhonto samaṇabrahmaṇā saddhādeyyāni bhojanāni bhuñjitvā te evarūpam visūkadassanam anuyuttā viharanti, seyyathidam – naccam gītam vāditam...pe... anikadassanam iti vā. Iti evarūpā visūkadassanā paṭivirato. Evampi okkhittacakkhu hoti.

Na ca pādaloloti katham pādalolo hoti? Idhekacco bhikkhu pādalolo pādaloliyena samannāgato hoti – ārāmena ārāmaṁ uyyānena uyyānam gāmena gāmam nigamena nigamam nagarena nagaram raṭṭhena raṭṭham janapadena janapadam dīghacārikam anavaṭṭhitacārikam anuyutto hoti. Evampi pādalolo hoti.

Atha vā, bhikkhu antosaṅghārāme [antopi samghārāme (ka.)] pādalolo pādaloliyena samannāgato hoti, na atthahetu na kāraṇahetu uddhato avūpasantacitto parivenato parivenam gacchati, vihārato vihāram gacchati, adḍhayogato adḍhayogam gacchati, pāsādato pāsādam gacchati, hammiyato hammiyam gacchati, guhato guham gacchati, leṇato leṇam gacchati, kutiyā kuṭīm gacchati, kūṭagārato kūṭagāram gacchati, aṭṭato aṭṭam gacchati, mālato mālam gacchati, uddanḍato uddanḍam gacchati [uddanḍam gacchati, uddhositato uddhositam gacchati (syā.) passa mahāni. 17], upaṭṭhanasālato upaṭṭhanasālam gacchati, maṇḍapato maṇḍapam gacchati, rukkhamūlato rukkhamūlam gacchati, yattha vā pana bhikkhū niśdanti vā gacchanti vā, tattha ekassa vā dutiyo hoti, dvinnam vā tatiyo hoti, tiṇṇam vā catuttho hoti. Tattha bahum samphappalāpam palapati, seyyathidam – rājakatham corakatham...pe... iti bhavābhavakatham katheti. Evampi pādalolo hoti.

Na ca pādaloloti so paccekasambuddho pādaloliyā ārato virato paṭivirato nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā paṭisallānārāmo hoti paṭisallānarato ajjhattam cetosamathamanuyutto anirākatajjhāno vipassanāya samannāgato brūhetā suññāgāram jhāyī jhānarato ekattamanuyutto sadatthagarukoti – okkhittacakkhu na ca pādalolo.

Guttindriyo rakkhitamānasānoti. Guttindriyoti so paccekasambuddho cakkhunā rūpam disvā na nimittaggāhī hoti nānubyañjanaggāhī. Yatvādhikaraṇamenam cakkhundriyam asaṁvutam viharantam abhijjhādomanassā pāpakā akusalā dhammā anvāssaveyyum, tassa saṁvarāya paṭipajjati, rakkhati cakkhundriyam, cakkhundriye saṁvaraṁ āpajjati. Sotena saddam sutvā...pe... ghānena gandham ghāyitvā... jivhāya rasam sāyitvā... kāyena phoṭṭhabbam phusitvā ... manasā dhammam viññāya na nimittaggāhī hoti nānubyañjanaggāhī. Yatvādhikaraṇamenam manindriyam asaṁvutam viharantam abhijjhādomanassā pāpakā akusalā dhammā anvāssaveyyum, tassa saṁvarāya paṭipajjati, rakkhati manindriyam, manindriye saṁvaraṁ āpajjatī – guttindriyo. **Rakkhitamānasānoti** gopitamānasānoti – guttindriyo rakkhitamānasāno.

Anavassuto pariḍayhamānoti vuttañhetam āyasmatā mahāmoggallānena – “avassutapariyāyañca [passa sam. ni. 4.243] vo, āvuso, desessāmi anavassutapariyāyañca. Tam sunātha, sādhukam manasikarotha; bhāsissāmī”ti. “Evamāvuso”ti kho te bhikkhū āyasmato mahāmoggallānassa paccassosum. Āyasmā mahāmoggallāno [mahāmoggalāno (ka.)] etadavoca –

“Katham cāvuso, avassuto hoti? Idhāvuso, bhikkhu cakkhunā rūpam disvā piyarūpe rūpe adhimuccati, appiyarūpe rūpe byāpajjati, anupaṭṭhitakāyassati [anupaṭṭhitakāyasati (syā. ka.)] ca viharati parittacetaso. Tañca cetovimuttim paññāvimuttim yathābhūtam nappajānāti, yathassa [tattha ye (ka.) passa sam. ni. 4.243] te uppannā pāpakā akusalā dhammā aparisēsā

nirujjhanti. Sotena saddam̄ sutvā...pe... manasā dhammam̄ viññāya piyarūpe dhamme adhimuccati, appiyarūpe dhamme byāpajjati, upaṭṭhitakāyassati ca viharati parittacetaso. Tañca cetovimuttiṁ paññāvimuttiṁ yathābhūtam̄ nappajānāti, yatthassa te uppānā pāpakā akusalā dhammā aparisē nirujjhanti. Ayam vuccatāvuso, bhikkhu avassuto cakkhuviññeyyesu rūpesu...pe... avassuto manoviññeyyesu dhammesu. Evamvihārim cāvuso, bhikkhum cakkhuto cepi nam̄ māro upasaṅkamati, labhethева [labhateva (syā. ka.) evamuparipi] māro otāram labhetha [labhati (syā. ka.) evamuparipi] māro ārammaṇam̄, sotato cepi nam̄...pe... manato cepi nam̄ māro upasaṅkamati, labhetheva māro otāram labhetha māro ārammaṇam̄.

“Seyyathāpi, āvuso, naṭāgāram vā tiṇāgāram vā sukkham̄ kolāpam [kolāpam (syā.) sam̄. ni. 4.243] terovassikam̄. Puratthimāya cepi nam̄ disāya puriso ādittāya tiṇukkāya upasaṅkameyya, labhetheva aggi otāram labhetha aggi ārammaṇam̄; pacchimāya cepi nam̄ disāya...pe... uttarāya cepi nam̄ disāya... dakkhiṇāya cepi nam̄ disāya... hetṭhimato [pacchato (syā.), hetṭhimāya (ka.)] cepi nam̄ disāya... uparimato [uparito (syā.), uparimāya (ka.)] cepi nam̄ disāya... yato kutoci cepi nam̄ puriso ādittāya tiṇukkāya upasaṅkameyya, labhetheva aggi otāram labhetha aggi ārammaṇam̄. Evameva kho, āvuso, evamvihārim bhikkhum cakkhuto cepi nam̄ māro upasaṅkamati, labhetheva māro otāram labhetha māro ārammaṇam̄, sotato cepi nam̄...pe... manato cepi nam̄ māro upasaṅkamati, labhetheva māro otāram labhetha māro ārammaṇam̄.

“Evamvihārim cāvuso, bhikkhum rūpā adhibhaṁsu [abhibhavim̄su (syā.), abhibhaṁsu (ka.) evamuparipi], na bhikkhu rūpe adhibhosī; saddā bhikkhum adhibhaṁsu, na bhikkhu sadde adhibhosī; gandhā bhikkhum adhibhaṁsu, na bhikkhu gandhe adhibhosī; rasā bhikkhum adhibhaṁsu, na bhikkhu rase adhibhosī; phoṭṭhabbā bhikkhum adhibhaṁsu, na bhikkhu phoṭṭhabbe adhibhosī; dhammā bhikkhum adhibhaṁsu, na bhikkhu dhamme adhibhosī. Ayam vuccatāvuso, bhikkhu rūpādhibhūto saddādhibhūto gandhādhibhūto rasādhibhūto phoṭṭhabbādhibhūto dhammādhibhūto adhibhū anadhibhūto adhibhaṁsu nam̄ pāpakā akusalā dhammā saṅkilesikā ponobhavikā sadarā dukkhavipākā āyatī jātijarāmaraṇiyā. Evam̄ kho, āvuso, avassuto hoti.

“Katham̄ cāvuso, anavassuto hoti? Idhāvuso, bhikkhu cakkhunā rūpam disvā piyarūpe rūpe nādhimuccati, appiyarūpe rūpe na byāpajjati, upaṭṭhitakāyassati ca viharati appamāṇacetaso. Tañca cetovimuttiṁ paññāvimuttiṁ yathābhūtam̄ pajānāti, yatthassa te uppānā pāpakā akusalā dhammā aparisē nirujjhanti; sotena saddam̄ sutvā...pe... manasā dhammam̄ viññāya piyarūpe dhamme nādhimuccati, appiyarūpe dhamme na byāpajjati, upaṭṭhitakāyassati ca viharati appamāṇacetaso. Tañca cetovimuttiṁ paññāvimuttiṁ yathābhūtam̄ pajānāti, yatthassa te uppānā pāpakā akusalā dhammā aparisē nirujjhanti. Ayam vuccatāvuso, bhikkhu anavassuto cakkhuviññeyyesu rūpesu...pe... anavassuto manoviññeyyesu dhammesu. Evamvihārim cāvuso, bhikkhum cakkhuto cepi nam̄ māro upasaṅkamati, neva labhetha māro otāram, na labhetha māro ārammaṇam̄; sotato cepi nam̄...pe... manato cepi nam̄ māro upasaṅkamati, neva labhetha māro otāram, na labhetha māro ārammaṇam̄.

“Seyyathāpi, āvuso, kūṭāgārā vā kūṭāgarasālā [santhāgārasālā (syā.) passa sam̄. ni. 4.243] vā bahalamattikā addāvalepanā [allāvalepanā (syā.)] puratthimāya cepi nam̄ disāya puriso ādittāya tiṇukkāya upasaṅkameyya, neva labhetha aggi otāram, na labhetha aggi ārammaṇam̄;

pacchimāya cepi nam disāya... uttarāya cepi nam disāya... dakkhiṇāya cepi nam disāya... hetṭhimato cepi nam disāya... uparimato cepi nam disāya... yato kutoci cepi nam puriso ādittāya tiṇukkāya upasaṅkameyya, neva labhetha aggi otāram na labhetha aggi ārammaṇam. Evameva kho, āvuso, evamvihāriṁ bhikkhum cakkhuto cepi nam māro upasaṅkamati, neva labhetha māro otāram na labhetha māro ārammaṇam; sotato cepi nam...pe... manato cepi nam māro upasaṅkamati neva labhetha māro otāram na labhetha māro ārammaṇam.

“Evamvihārī cāvuso, bhikkhu rūpe adhibhosi [abhibhavīṣu (syā.), abhibhosī (ka.) passa sam. ni. 4.243], na rūpā bhikkhum adhibhamṣu; sadde bhikkhu adhibhosī, na saddā bhikkhum adhibhamṣu; gandhe bhikkhu adhibhosī, na gandhā bhikkhum adhibhamṣu; rase bhikkhu adhibhosī, na rasā bhikkhum adhibhamṣu; phoṭṭhabbe bhikkhu adhibhosī, na phoṭṭhabbā bhikkhum adhibhamṣu; dhamme bhikkhu adhibhosī, na dhammā bhikkhum adhibhamṣu. Ayam vuccatāvuso, bhikkhu rūpādhibhū saddādhibhū gandhādhibhū rasādhibhū phoṭṭhabbādhibhū dhammādhibhū adhibhū anadhibhūto [anabhibhūto kehi ci kilesehi (ka.) passa sam. ni. 4.243]. Adhibhosī te pāpake akusale dhamme saṃkilesike ponobhavike sadare dukkhavipāke āyatīm jātijarāmarañiye. Evam kho, āvuso, anavassuto hotī”ti – anavassuto.

Apariṇayhamānoti rāgajena pariļāhena apariṇayhamāno, dosajena pariļāhena apariṇayhamāno, mohajena pariļāhena apariṇayhamānoti – anavassuto apariṇayhamāno, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Okkhittacakkhu na ca pādalolo, guttindriyo rakkhitamānasāno;
Anavassuto apariṇayhamāno, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

150.

Ohārayitvā gihibyañjanāni, sañchannapatto yathā pārichattako;
Kāsāyavattho abhinikkhamitvā, eko care khaggavisāṇakappo.

Ohārayitvā gihibyañjanānīti gihibyañjanāni vuccanti kesā ca massū ca...pe... dīghadasāni iti vā. Ohārayitvā gihibyañjanānīti gihibyañjanāni oropayitvā samoropayitvā nikhipitvā paṭippassambhītvāti – ohārayitvā gihibyañjanāni.

Sañchannapatto yathā pārichattakoti yathā so pārichattako koviļāro bahalapattapalāso [sākhapattapalāso (ka.)] sandacchāyo [saṇḍacchāyo (syā.), santacchāyo (ka.) passa ma. ni. 1.154], evameva so paccekasambuddho paripuṇṇapattacīvaradharoti – sañchannapatto yathā pārichattako.

Kāsāyavattho abhinikkhamitvāti so paccekasambuddho sabbam gharāvāsapalibodham chinditvā puttadāram palibodham chinditvā ñātipalibodham chinditvā mittāmaccapalibodham chinditvā sannidhipalibodham chinditvā kesamassum ohāretvā [ohārayitvā (syā. ka.)] kāsāyāni vatthāni acchādetvā agārasmā anagāriyam pabbajitvā akiñcanabhāvam upagantvā eko carati viharati iriyati vatteti pāleti yāpeti yāpetīti – kāsāyavattho abhinikkhamitvā, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Ohārayitvā gihibyañjanāni, sañchannapatto yathā pārichattako; Kāsāyavattho abhinikkhamitvā, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

Tatiyo vaggo.

Catutthavaggo

151.

Rasesu gedhaṁ akaram alolo, anaññaposī sapadānacāri;
Kule kule appaṭibaddhacitto, eko care khaggavisāṇakappo.

Rasesu gedhaṁ akaram aloloti. Rasoti mūlaraso khandharaso tacaraso pattaraso puppharaso phalaraso, ambilam madhuram tittakam kaṭukam loṇikam khārikam lambikam [lambilam (syā. ka.) passa āyatana vibhaṅge] kasāvo sādu asādu sītam unhaṁ. Santeke samaṇabrāhmaṇa rasagiddhā. Te jivhaggena rasaggāni pariyesantā āhiṇḍanti. Te ambilam labhitvā anambilam pariyesanti, anambilam labhitvā ambilam pariyesanti; madhuram labhitvā amadhuram pariyesanti, amadhuram labhitvā madhuraṁ pariyesanti; tittakam labhitvā atittakam pariyesanti, atittakam labhitvā tittakam pariyesanti; kaṭukam labhitvā akuṭakam pariyesanti, akuṭakam labhitvā kaṭukam pariyesanti; loṇikam labhitvā aloṇikam pariyesanti, aloṇikam labhitvā loṇikam pariyesanti; khārikam labhitvā akhārikam pariyesanti, akhārikam labhitvā khārikam pariyesanti; kasāvam labhitvā akasāvam pariyesanti, akasāvam labhitvā kasāvam pariyesanti; lambikam labhitvā alambikam pariyesanti, alambikam labhitvā lambikam pariyesanti; sādum labhitvā asādum pariyesanti, asādum labhitvā sādum pariyesanti; sītam labhitvā uṇham pariyesanti, uṇham labhitvā sītam pariyesanti. Te yan̄ yan̄ labhanti tena tena na tussanti, aparāparam pariyesanti. Manāpikesu rasesu rattā giddhā gathitā mucchitā ajjhosannā laggā laggitā palibuddhā. Sā rasatañhā tassa paccekasambuddhassa pahīnā ucchinnamūlā tālāvatthukatā anabhāvaṇkatā āyatim anuppādadhammā. Tasmā so paccekasambuddho paṭisaṅkhā yoniso āhāram āhāreti – “neva davāya na madāya na maṇḍanāya na vibhūsanāya; yāvadeva imassa kāyassa ṭhitiyā yāpanāya vihiṁsūparatiyā brahmacariyānuggahāya. Iti purāṇañca vedanam paṭihaṅkhāmi, navañca vedanam na uppādessāmi, yātrā ca me bhavissati anavajjatā ca phāsuvihāro cā”ti.

Yathā vaṇam ālimpeyya yāvadeva āruhaṇatthāya [ropanatthāya (syā.)], yathā vā akkham abbhañjeyya yāvadeva bhārassa nittharaṇatthāya, yathā puttamaṇsam āhāram āhareyya yāvadeva kantārassa nittharaṇatthāya; evameva so paccekasambuddho paṭisaṅkhā yoniso āhāram āhāreti – “neva davāya na madāya na maṇḍanāya na vibhūsanāya; yāvadeva imassa kāyassa ṭhitiyā yāpanāya vihiṁsūparatiyā brahmacariyānuggahāya. Iti purāṇañca vedanam paṭihaṅkhāmi, navañca vedanam na uppādessāmi, yātrā ca me bhavissati anavajjatā ca phāsuvihāro cā”ti. Rasatañhāya ārato virato paṭivirato nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetā viharatīti – rasesu gedhaṁ akaram.

Aloloti loluppam vuccati tañhā. Yo rāgo sārāgo...pe... abhijjhā lobho akusalamūlam. Sā loluppā tañhā tassa paccekasambuddhassa pahīnā ucchinnamūlā tālāvatthukatā

anabhāvam̄katā āyatim̄ anuppādadhammā. Tasmā paccekasambuddho aloloti – rasesu gedham̄ akaram̄ alolo.

Anaññaposī sapadānacārīti anaññaposīti so paccekasambuddho attānaññeva poseti, na paranti.

Anaññaposimaññatam̄, dantam̄ sāre patiṭṭhitam̄ [[\[sāresu supatiṭṭhitam̄ \(syā. ka.\) passa udā. 6\]](#)];

Khīṇasavam̄ vantadosam̄, tamahañ brūmi brāhmaṇanti.

Anaññaposī sapadānacārīti so paccekasambuddho pubbanhasamayañ [pubbanhasamayañ (ka.)] nivāsetvā pattacīvaramādāya gāmañ vā nigamañ vā piñḍāya pavisati rakkhiteneva kāyena rakkhitāya vācāya rakkhitena cittena upaṭṭhitāya satiyā samvutehi indriyehi. Okkhittacakkhu iriyāpathasampanno kulā kulañ anatikkamanto piñḍāya caratīti – anaññaposī sapadānacārī.

Kule kule appaṭibaddhacittoti dvīhi kāraṇehi paṭibaddhacitto hoti – attānam̄ vā nīcam̄ ṭhapento param̄ uccam̄ ṭhapento paṭibaddhacitto hoti, attānam̄ vā uccam̄ ṭhapento param̄ nīcam̄ ṭhapento paṭibaddhacitto hoti. Katham̄ attānam̄ nīcam̄ ṭhapento param̄ uccam̄ ṭhapento paṭibaddhacitto hoti? “Tumhe me bahūpakārā, aham̄ tumhe nissāya labhāmi cīvarapiñḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhāram̄. Yampi me aññe dātum vā kātum vā maññanti tumhe nissāya tumhe passantā. Yampi me porāṇam̄ mātāpettikam̄ nāmagottam̄ tampi me antarahitam̄ tumhehi aham̄ ñāyāmi – ‘asukassa kulupako, asukāya kulupako’”ti. Evam̄ attānam̄ nīcam̄ ṭhapento param̄ uccam̄ ṭhapento paṭibaddhacitto hoti.

Katham̄ attānam̄ uccam̄ ṭhapento param̄ nīcam̄ ṭhapento paṭibaddhacitto hoti? “Aham̄ tumhākam̄ bahūpakāro, tumhe maññāgāamma buddham̄ saraṇam̄ gatā dhammam̄ saraṇam̄ gatā saṅgham̄ saraṇam̄ gatā, pāṇātipātā paṭiviratā, adinnādānā paṭiviratā, kāmesumicchācārā paṭiviratā, musāvādā paṭiviratā, surāmerayamajjapamādaṭṭhānā paṭiviratā, tumhākam̄ aham̄ uddesam̄ demi paripucchañ demī uposathañ ācikkhāmi navakammam̄ adhiṭṭhāmi; atha ca pana tumhe maññāujjhītvā aññe sakkarotha garum̄ karotha mānetha pūjethā”ti. Evam̄ attānam̄ uccam̄ ṭhapento param̄ nīcam̄ ṭhapento paṭibaddhacitto hoti.

Kule kule appaṭibaddhacittoti so paccekasambuddho kulapalibodhena appaṭibaddhacitto hoti, gaṇapalibodhena appaṭibaddhacitto hoti, āvāsapalibodhena appaṭibaddhacitto hoti, cīvarapalibodhena appaṭibaddhacitto hoti, piñḍapātalibodhena appaṭibaddhacitto hoti, senāsanapalibodhena appaṭibaddhacitto hoti, gilānapaccayabhesajjaparikkhārapalibodhena appaṭibaddhacitto hotīti – kule kule appaṭibaddhacitto, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Rasesu gedham̄ akaram̄ alolo, anaññaposī sapadānacārī;

Kule kule appaṭibaddhacitto, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

Pahāya pañcāvaraṇāni cetaso, upakkilese byapanujja sabbe;
Anissito chetva [chetvā (syā. ka.)] sinehadosam̄ [snehadosam̄ (syā. ka.)], eko care khaggavisāṇakappo.

Pahāya pañcāvaraṇāni cetasoti so paccekasambuddho kāmacchandanīvaraṇam pahāya pajahitvā vinodetvā byantīkaritvā anabhāvam gametvā, byāpādanīvaraṇam... thinamiddhanīvaraṇam... uddhaccakukkuccanīvaraṇam... vicikicchānīvaraṇam pahāya pajahitvā vinodetvā byantīkaritvā anabhāvam gametvā vivicceva kāmehi vivicca akusalehi dhammehi savitakkam̄ savicāram vivekajam̄ pītisukham̄ paṭhamam jhānam upasampajja viharatīti – pahāya pañcāvaraṇāni cetaso.

Upakkilese byapanujja sabbeti rāgo cittassa upakkilesa, doso cittassa upakkilesa, moho cittassa upakkilesa, kodho... upanāho...pe... sabbākusalābhisaṅkhārā cittassa upakkilesā.
Upakkilese byapanujja sabbeti sabbe cittassa upakkilese byapanujja panuditvā pajahitvā vinodetvā byantīkaritvā anabhāvam gametvāti – upakkilese byapanujja sabbe.

Anissito chetva sinehadosanti. Anissitoti dve nissayā – taṇhānissayo ca diṭṭhinissayo ca...pe... ayam taṇhānissayo...pe... ayam diṭṭhinissayo. **Sinehoti** dve snehā – taṇhāsneho ca diṭṭhisneho ca...pe... ayam taṇhāsneho...pe... ayam diṭṭhisneho. **Dosoti** yo cittassa āghāto paṭighāto paṭigham̄ paṭivirodho kopo pakopo sampakopo doso padoso sampadoso cittassa byāpatti manopadoso kodho kujjhānā kujjhittattam̄ doso dussanā dussitattam̄ byāpatti byāpajjanā byāpajjittattam̄ caṇḍikkam̄ asuropo anattamanatā cittassa. **Anissito chetva sinehadosanti** so paccekasambuddho taṇhāsnehañca diṭṭhisnehañca dosañca chetvā ucchinditvā samucchinditvā pajahitvā vinodetvā byantīkaritvā anabhāvam gametvā cakkhum̄ anissito, sotam̄ anissito...pe... diṭṭhasutamutavīññātabbe dhamme anissito anallīno anupagato anajjhositō anadhimutto nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharatīti – anissito chetva sinehadosam̄, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Pahāya pañcāvaraṇāni cetaso, upakkilese byapanujja sabbe;
Anissito chetva sinehadosam̄, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

153.

Vipīṭhikatvāna sukham̄ dukhañca, pubbeva ca somanassadomanassam;
Laddhānupekkham̄ samathañ visuddham̄, eko care khaggavisāṇakappo.

Vipīṭhikatvāna sukham̄ dukhañca, pubbeva ca somanassadomanassanti so paccekasambuddho sukhassa ca pahānā dukkhassa ca pahānā pubbeva somanassadomanassānam atthaṅgamā adukkhamasukham̄ upekkhāsatipārisuddhiṁ catuttham̄ jhānam upasampajja viharatīti – vipīṭhikatvāna sukham̄ dukhañca, pubbeva ca somanassadomanassam̄.

Laddhānupekkham̄ samathañ visuddhanti. Upekkhāti yā catutthajjhāne upekkhā upekkhanā ajjhupekkhanā cittasamatā cittappassaddhatā [cittavisaṭatā (ka.) passa mahāni. 207]

majjhattatā cittassa. **Samathoti** yā cittassa ṛthiti sañthiti avaṭṭhiti avisāhāro [avisamhāro (ka.) passa dha. sa. 11, 15] avikkhepo avisāhaṭamānasatā [avisamhaṭamānasatā (ka.)] samatho samādhindriyam samādhibalam sammāsamādhi; catutthajjhāne upekkhā ca samatho ca suddhā honti visuddhā pariyodātā anaṅgaṇā vigatūpakkilesā mudubhūtā kammaniyā ṛhitā āneñjappattā. **Laddhānupekkham samathaṁ visuddhanti** catutthajjhānam upekkhañca samathañca laddhā labhitvā vinditvā paṭilabhitvāti – laddhānupekkham samathaṁ visuddham, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Vipīṭhikatvāna sukham dukhañca, pubbeva ca somanassadomanassam;
Laddhānupekkham samathaṁ visuddham, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

154.

Āraddhavīriyo paramatthapattiyā, alīnacitto akusītavutti;
Daļhanikkamo thāmabalūpapanno, eko care khaggavisāṇakappo.

Āraddhavīriyo paramatthapattiyāti paramattham vuccati amataṁ nibbānam. Yo so sabbasaṅkhārasamatho sabbūpadhipatiñissago tañhakkhayo virāgo nirodho nibbānam. Paramatthassa pattiyā lābhāya paṭilābhāya adhigamāya phassanāya sacchikiriyāya āraddhavīriyo viharati akusalānam dhammānam pahānāya kusalānam dhammānam sampadāya thāmavā [**thāmasā (ka.)**] daļhapparakkamo anikkhittadhuro kusalesu dhammesūti – āraddhavīriyo paramatthapattiyā.

Alīnacitto akusītavutti so paccekasambuddho anuppannānam pāpakānam akusalānam dhammānam anuppādāya chandaṁ janeti vāyamati vīriyam ārabhati cittam paggañhāti padahati, uppannānam pāpakānam akusalānam dhammānam pahānāya...pe... anuppannānam kusalānam dhammānam uppādāya...pe... uppannānam kusalānam dhammānam ṛthityā asammosāya bhiyyobhāvāya vepullāya bhāvanāya pāripūriyā [**bhāvanāpāripūriyā (syā.)**] chandaṁ janeti vāyamati vīriyam ārabhati cittam paggañhāti padahati – evam alīnacitto akusītavutti.

Atha vā, “kāmam taco ca nhāru ca aṭṭhi ca avasissatu [avasussatu (syā.) ma. ni. 2.184; sam. ni. 2.22 passitabbam], sarīre upasussatu mañsalohitam, yaṁ tam purisathāmena purisabalena purisavīriyena purisaparakkamena patabbam na tam apāpuṇitvā vīriyassa sañthānam [**vīriyassa ṛhānam (syā.)**] bhavissatī”ti cittam paggañhāti padahati. Evampi alīnacitto akusītavutti.

Nāsissam na pivissāmi, vihārato na nikkhame;
Napi passam nipātessam, tañhāsalle anūhateti.

Cittam paggañhāti padahati. Evampi alīnacitto akusītavutti.

“Na tāvāham imam pallañkam bhindissāmi yāva me na anupādāya āsavehi cittam vimuccissatī”ti cittam paggañhāti padahati. Evampi alīnacitto akusītavutti.

“Na tāvāham imamhā āsanā vuṭṭhahissāmi yāva me na anupādāya āsavehi cittam vimuccissatī”ti cittam paggañhāti padahati. Evampi alīnacitto akusītavutti.

“Na tāvāham imamhā cañkamā orohissāmi...pe... vihārā nikkhamissāmi... adḍhayogā nikkhamissāmi... pāsādā nikkhamissāmi... hammiyā nikkhamissāmi... guhāya nikkhamissāmi... lenā nikkhamissāmi... kuṭiyā nikkhamissāmi... kūṭagārā nikkhamissāmi... aṭṭā nikkhamissāmi... mālā nikkhamissāmi... uddanḍā nikkhamissāmi ... upaṭṭhānasālāya nikkhamissāmi... maṇḍapā nikkhamissāmi... rukkhamūlā nikkhamissāmi yāva me na anupādāya āsavehi cittam vimuccissatī”ti cittam paggañhāti padahati. Evampi alīnacitto akusītavutti.

“Imasmiṃyeva pubbañhasamaye [pubbañhasamayam (ka.) mahāni. 17] ariyadhammam āharissāmi samāharissāmi adhigacchissāmi phassayissāmi sacchikarissāmī”ti cittam paggañhāti padahati. Evampi alīnacitto akusītavutti. Imasmiṃyeva majjhānhikasamaye...pe... sāyanhasamaye ...pe... purebhattam... pacchābhattam... purimayāmaṃ... majjhimayāmaṃ... pacchimayāmaṃ... kāle... junhe... vasse... hemante ... gimhe... purime vayokhandhe... majjhime vayokhandhe... pacchime vayokhandhe ariyadhammam āharissāmi samāharissāmi adhigacchissāmi phassayissāmi sacchikarissāmīti cittam paggañhāti padahati. Evampi alīnacitto akusītavutti.

Daļhanikkamo thāmabalūpapannoti so paccekasambuddho daļhasamādāno ahosi kusalesu dhammesu avaṭṭhitasamādāno kāyasucarite vacīsucarite manosucarite dānasaṃvibhāge sīlasamādāne uposathupavāse matteyyatāya [metteyyatāya (syā. ka.) moggallānabyākaraṇe 4.39 suttam olloketabbam] petteyyatāya sāmaññatāya brahmaññatāya kulejetṭhāpacāyitāya aññataraññataresu adhikusalesu dhammesūti – daļhanikkamo. **Thāmabalūpapannoti** so paccekasambuddho thāmena ca balena ca vīriyena ca parakkamena ca paññāya ca upeto hoti samupeto upāgato samupāgato upapano samupapano samannāgatoti – daļhanikkamo thāmabalūpapanno, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Āraddhvīriyo paramatthapattiyā, alīnacitto akusītavutti;
Daļhanikkamo thāmabalūpapanno, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

155.

Paṭisallānaṃ jhānamariñcamāno, dhammesu niccaṃ anudhammadacārī;
Ādīnavamī sammasitā bhavesu, eko care khaggavisāṇakappo.

Paṭisallānaṃ jhānamariñcamānoti so paccekasambuddho paṭisallānārāmo hoti paṭisallānarato ajjhattam cetosamathamanuyutto anirākatajjhāno vipassanāya samannāgato brūhetā suññāgāram jhāyī jhānarato ekattamanuyutto sadatthagaruḍoti paṭisallānaṃ. **Jhānamariñcamānoti** so paccekasambuddho dvīhi kāraṇehi jhānaṃ na riñcati – anuppannassa vā paṭhamassa jhānassa uppādāya yutto payutto samyutto āyutto samāyutto, anuppannassa vā dutiyassa jhānassa...pe... anuppannassa vā tatiyassa jhānassa... anuppannassa vā catutthassa jhānassa uppādāya yutto payutto samyutto āyutto samāyuttoti – evampi jhānaṃ na riñcati.

Atha vā, uppannam vā paṭhamam jhānaṃ āsevati bhāveti bahulīkaroti, uppannam vā dutiyam jhānaṃ...pe... uppannam vā tatiyam jhānaṃ... uppannam vā catuttham jhānaṃ āsevati bhāveti bahulīkaroti. Evampi jhānaṃ na riñcatīti – paṭisallānaṃ jhānamariñcamāno.

Dhammesu niccaṁ anudhammadacārīti dhammā vuccanti cattāro satipaṭṭhānā...pe... ariyo aṭṭhaṅgiko maggo. Katame anudhammā? Sammāpaṭipadā apaccanīkapaṭipadā anvatthapaṭipadā dhammānudhammapaṭipadā sīlesu paripūrakāritā indriyesu guttadvāratā bhojane mattaññutā jāgariyānuyogo satisampajaññam – ime vuccanti anudhammā. **Dhammesu niccaṁ anudhammadacārīti** dhammesu niccakālam dhuvakālam satataṁ samitam avokiṇṇam poṅkhānupoṅkham udakūmikajātam [[udakummijātam \(syā.\)](#), [udakummikajātam \(ka.\)](#)]]

Avīcisantatisahitam phassitam purebhattam pacchābhattam purimayāmam majjhimayāmam pacchimayāmam kāle juṇhe vasse hemante gimhe purime vayokhandhe majjhime vayokhandhe pacchime vayokhandhe carati viharati iriyati vatteti pāleti yāpetīti – dhammesu niccaṁ anudhammadacārī.

Ādīnavam sammasitā bhavesūti “sabbe saṅkhārā anicca”ti ādīnavam sammasitā bhavesu, “sabbe saṅkhārā dukkhā”ti...pe... “sabbe dhammā anattā”ti...pe... “yam kiñci samudayadhammam, sabbam tam nirodhadhamma”nti ādīnavam sammasitā bhavesūti – ādīnavam sammasitā bhavesu, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Paṭisallānam jhānamariñcamāno, dhammesu niccaṁ anudhammadacārī; Ādīnavam sammasitā bhavesu, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

156.

Taṇhakkhayam patthayamappamatto, aneṭamūgo [[anelamūgo \(syā. ka.\)](#)] **sutavā satīmā;**
Saṅkhātadhammo niyato padhānavā, eko care khaggavisāṇakappo.

Taṇhakkhayam patthayamappamattoti. Taṇhāti rūpataṇhā...pe... dhammataṇhā. **Taṇhakkhayanti** rāgakkhayam dosakkhayam mohakkhayam gatikkhayam upapattikkhayam paṭisandhikkhayam bhavakkhayam samsārakkhayam vaṭṭakkhayam pathayanto icchanto sādiyanto pihayanto abhijappantoti – taṇhakkhayam patthayam. **Appamattoti** so paccekasambuddho sakkaccakārī sātaccakārī...pe... appamādo kusalesu dhammesūti – taṇhakkhayam patthayamappamatto.

Aneṭamūgo sutavā satīmāti. Aneṭamūgoti so paccekasambuddho paññito paññavā buddhimā ñāṇī vibhāvī medhāvī. **Sutavāti** so paccekasambuddho bahussuto hoti sutadharo sutasannicayo. Ye te dhammā ādikalyāṇā majjhēkalyāṇā pariyoṣānākalyāṇā sātttham sabyañjanam kevalaparipuṇṇam parisuddham brahmačariyam abhivadanti, tathārūpāssa dhammā bahussutā honti dhātā vacasā paricitā manasānupekkhitā diṭṭhiyā suppaṭividdhā. **Satīmāti** so paccekasambuddho satimā hoti paramena satinepakkena samannāgatattā cirakatampi cirabhāsitampi saritā anussaritāti – aneṭamūgo sutavā satīmā.

Saṅkhātadhammo niyato padhānavāti saṅkhātadhammo vuccati ñāṇam. Yā paññā pajānanā...pe... amoho dhammavicayo sammādiṭṭhi. **Saṅkhātadhammoti** so paccekasambuddho saṅkhātadhammo ñātadhammo tulitadhammo tīritadhammo vibhūtadhammo vibhāvitadhammo “sabbe saṅkhārā anicca”ti saṅkhātadhammo...pe... “yam

kiñci samudayadhammam sabbam tam nirodhadhamma”nti sañkhātadhammo ñātadhammo tulitadhammo tīritadhammo vibhūtadhammo vibhāvitadhammo. Atha vā, tassa paccekasambuddhassa ca khandhā sañkhittā dhātuyo sañkhittā āyatanāni sañkhittāni gatiyo sañkhittā upapattiyo sañkhittā pañsandhiyo sañkhittā bhavā sañkhittā samsārā sañkhittā vatṭā sañkhittā. Atha vā, so paccekasambuddho kandhapariyante ṭhito dhātupariyante ṭhito āyatanapariyante ṭhito gatipariyante ṭhito upapattipariyante ṭhito pañsandhipariyante ṭhito bhavapariyante ṭhito samsārapariyante ṭhito vatṭapariyante ṭhito sañkhārapariyante ṭhito antimabhave [antime bhave (ka.) cūlani. mettagūmāṇavapucchāniddesa 28] ṭhito antimasamussaye ṭhito antimadehadharo paccekasambuddho.

Tassāyam pacchimako bhavo, carimoyaṁ samussayo;
Jātimaraṇasamsāro [jātijarāmaraṇasamsāro (syā.) evamīdisesu ṭhānesu], natthi tassa punabbhvoti.

Taṅkāraṇā paccekasambuddho sañkhātadhammo. **Niyatoti** niyāmā vuccanti cattāro ariyamaggā. Catūhi ariyamaggehi samannāgatoti niyato. Niyāmam patto sampatto adhigato phassito sacchikato patto niyāmam. **Padhānavāti** padhānam vuccati vīriyam. So cetaso vīriyārambho nikamo parakkamo uyyāmo vāyāmo ussāho ussolhī thāmo dhiti asithilaparakkamo anikkhittacchandatā anikkhittadhuratā dhurasampaggāho vīriyam vīriyindriyam vīriyabalam sammāvāyāmo. So paccekasambuddho iminā padhānena upeto samupeto upāgato samupāgato upapanno samupapanno samannāgato. Tasmā so paccekasambuddho padhānavāti – sañkhātadhammo niyato padhānavā, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Taṇhakkhayam pathayamappamatto, anelamūgo sutavā satīmā;
Sañkhātadhammo niyato padhānavā, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

157.

Sīhova saddesu asantasanto, vātova jālamhi asajjamāno;
Padumamva toyena alippamāno [alippamāno, su. ni. 71], eko care khaggavisāṇakappo.

Sīhova saddesu asantasantoti yathā sīho migarājā saddesu asantāsī aparisantāsī anutrāsī anubbiggo anussaṅkī [anussukī (syā.)] anutrāso abhīrū acchambhī anutrāsī apalāyī, paccekasambuddhopi saddesu asantāsī aparisantāsī anutrāsī anubbiggo anussaṅkī anutrāso abhīrū acchambhī anutrāsī apalāyī pahīnabhayabheravo vigatalomahaṁso viharatīti – sīhova saddesu asantasanto.

Vātova jālamhi asajjamānoti. **Vātoti** puratthimā vātā pacchimā vātā uttarā vātā dakkhiṇā vātā sarajā vātā arajā vātā sītā vātā unhā vātā parittā vātā adhimattā vātā verambhavātā pakkhavātā [pakkhivātā (syā.) cūlani. upasīvamāṇavapucchāniddesa 43, khaggavisāṇasuttaniddesa 138 natthi pāṭhanānattam] supaṇṇavātā tālapaṇṇavātā vidhūpanavātā. Jālam vuccati puttajālam. Yathā vāto jālamhi na sajjati na gaṇhāti na bajjhati na palibajjhati, evameva dve jālā – taṇhājālañca diṭṭhijālañca...pe... idam taṇhājālam...pe... idam

diṭṭhijālam. Tassa paccekasambuddhassa taṇhājālam pahīnam diṭṭhijālam paṭinissaṭṭham, taṇhājālassa pahīnattā diṭṭhijālassa paṭinissaṭṭhattā so paccekasambuddho rūpe na sajjati sadde na sajjati...pe... diṭṭhasutamutaviññātabbesu dhammesu na sajjati na gaṇhāti na bajjhati na palibajjhati nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharatīti – vātova jālamhi asajjamāno.

Padumamva toyena alimpamānoti padumam vuccati padumapuppham. Toyam vuccati udakam. Yathā padumapuppham toyena na limpati na palimpati na upalimpati, alittam apalittam anupalittam, evameva dve lepā – taṇhālepo ca diṭṭhilepo ca...pe... ayam taṇhālepo...pe... ayam diṭṭhilepo. Tassa paccekasambuddhassa taṇhālepo pahīno, diṭṭhilepo paṭinissaṭṭho. Taṇhālepassa pahīnattā diṭṭhilepassa paṭinissaṭṭhattā so paccekasambuddho rūpe na limpati sadde na limpati...pe... diṭṭhasutamutaviññātabbesu dhammesu na limpati na palimpati na upalimpati, alitto apalitto anupalitto nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharatīti – padumamva toyena alimpamāno, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Sīhova saddesu asantasanto, vātova jālamhi asajjamāno;
Padumamva toyena alimpamāno, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

158.

Sīho yathā dāṭhabalī pasayha, rājā migānam abhibhuya cārī;
Sevetha pantāni senāsanāni, eko care khaggavisāṇakappo.

Sīho yathā dāṭhabalī pasayha, rājā migānam abhibhuya cārīti yathā sīho migarājā dāṭhabalī dāṭhāvudho sabbe tiracchānagate pāne abhibhuya abhibhavitvā ajjhottaritvā pariyādiyitvā madditvā carati viharati iriyati vatteti pāleti yāpeti, paccekasambuddhopi paññābalī paññāvudho sabbapāṇabhūte puggale paññāya abhibhuya abhibhavitvā ajjhottaritvā pariyādiyitvā madditvā carati viharati iriyati vatteti pāleti yāpeti yāpetīti – sīho yathā dāṭhabalī pasayha, rājā migānam abhibhuya cārī.

Sevetha pantāni senāsanānīti yathā sīho migarājā araññavanamajjhogāhetvā carati viharati iriyati vatteti pāleti yāpeti yāpeti, paccekasambuddhopi araññavanapatthāni pantāni senāsanāni paṭisevati appasaddāni appanigghosāni vijanavātāni manussarāhasseyyakāni paṭisallānasāruppāni. So eko gacchatī eko tiṭṭhatī eko nisīdati eko seyyam kappeti eko gāmam piṇḍāya pavasati eko paṭikkamati eko raho nisīdati eko caṇkamam adhitthāti eko carati viharati iriyati vatteti pāleti yāpetīti – sevetha pantāni senāsanāni, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Sīho yathā dāṭhabalī pasayha, rājā migānam abhibhuya cārī;
Sevetha pantāni senāsanāni, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

159.

Mettam upekkham karuṇam vimuttim, āsevamāno muditañca kāle;
Sabbena lokena avirujjhāmāno, eko care khaggavisāṇakappo.

Mettam upekkham̄ karuṇam̄ vimuttiṁ, āsevamāno muditañca kāleti so
paccekasambuddho mettāsaṅgatena cetasā ekam̄ disam̄ pharitvā viharati tathā dutiyaṁ tathā
tatiyam̄ tathā catuttham̄, iti uddhamadho tiriyaṁ sabbadhi sabbattatāya sabbāvantam̄ lokam̄
mettāsaṅgatena cetasā vipulena mahaggatena appamāñena averena abyāpajjena pharitvā
viharati; karuṇasaṅgatena cetasā...pe... muditāsaṅgatena cetasā...pe... upekkhāsaṅgatena
cetasā vipulena mahaggatena appamāñena averena abyāpajjena pharitvā viharatī – mettam̄
upekkham̄ karuṇam̄ vimuttiṁ, āsevamāno muditañca kāle.

Sabbena lokena avirujjhāmānoti mettāya bhāvitattā ye puratthimāya disāya sattā te
appaṭikūlā honti, ye pacchimāya disāya sattā...pe... ye uttarāya disāya sattā... ye dakkhiṇāya
disāya sattā... ye puratthimāya anudisāya sattā... ye pacchimāya anudisāya sattā... ye uttarāya
anudisāya sattā... ye dakkhiṇāya anudisāya sattā... ye heṭṭhimāya [adhogamāya (syā.)] disāya
sattā... ye uparimāya disāya sattā... ye dasasu disāsu sattā te appaṭikūlā honti. Karuṇāya
bhāvitattā... muditāya bhāvitattā... upekkhāya bhāvitattā ye puratthimāya disāya sattā...pe... ye
dasasu disāsu sattā te appaṭikūlā honti. **Sabbena lokena avirujjhāmānoti** sabbena lokena
avirujjhāmāno, appaṭivirujjhāmāno anāghātiyamāno [aghaṭṭiyamāno (syā.)] appaṭihaññamānoti
– sabbena lokena avirujjhāmāno, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Mettam̄ upekkham̄ karuṇam̄ vimuttiṁ, āsevamāno muditañca kāle;
Sabbena lokena avirujjhāmāno, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

160.

Rāgañca dosañca pahāya moham̄, sandālayitvāna samyojanāni [samyojanāni (ka.)] ;
Asantasam̄ jīvitasaṅkhayamhi, eko care khaggavisāṇakappo.

Rāgañca dosañca pahāya mohanti. Rāgoti yo rāgo sārāgo...pe... abhijjhā lobho
akusalamūlam̄. **Dosoti** yo cittassa āghāto...pe... caṇḍikkam̄ asuropo anattamanatā cittassa.
Mohoti dukkhe aññānam̄...pe... avijjālaṅgī moho akusalamūlam̄. **Rāgañca dosañca pahāya**
mohanti so paccekasambuddho rāgañca dosañca mohañca pahāya pajahitvā vinodetvā
byantīkaritvā anabhāvam̄ gametvāti – rāgañca dosañca pahāya moham̄.

Sandālayitvāna samyojanānīti. Dasa samyojanāni – kāmarāgasamyojanam̄
paṭighasamyojanam̄...pe... avijjāsamyojanam̄. **Sandālayitvāna samyojanānīti** dasa samyojanāni
sandālayitvā padālayitvā sampadālayitvā pajahitvā vinodetvā byantīkaritvā anabhāvam̄
gametvāti – sandālayitvāna samyojanāni.

Asantasam̄ jīvitasaṅkhayamhīti so paccekasambuddho jīvitapariyosāne asantāsī anutrāsī
anubbiggo anussaṅkī anutrāso abhīrū acchambhī anutrāsī apalāyī pahīnabhaya bheravo
vigatalomaham̄so viharatīti – asantasam̄ jīvitasaṅkhayamhi, eko care khaggavisāṇakappo.
Tenāha so paccekasambuddho –

“Rāgañca dosañca pahāya moham̄, sandālayitvāna samyojanāni;
Asantasam̄ jīvitasaṅkhayamhi, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

161.

Bhajanti sevanti ca kāraṇatthā, nikkāraṇā dullabhā ajja mittā;
Attatthapaññā [attatthapaññā (ka.)] asucī manussā, eko care khaggavisāṇakappo.

Bhajanti sevanti ca kāraṇatthā attatthakāraṇā parathakāraṇā ubhayatthakāraṇā diṭṭhadhammikatthakāraṇā samparāyikatthakāraṇā paramatthakāraṇā bhajanti sambhajanti sevanti nisevanti samsevanti paṭisevantīti – bhajanti sevanti ca kāraṇatthā.

Nikkāraṇā dullabhā ajja mittāti dve mittā – agārikamitto ca anāgārikamitto ca...pe... ayam agārikamitto...pe... ayam anāgārikamitto. **Nikkāraṇā dullabhā ajja mittā**ti ime dve mittā akāraṇā nikkāraṇā ahetū appaccayā dullabhā (dulladdhā sudulladdhā) [() natthi syā. potthake] ti – nikkāraṇā dullabhā ajja mittā.

Attatthapaññā asucī manussāti. **Attatthapaññāti** attano atthāya attano hetu attano paccayā attano kāraṇā bhajanti sambhajanti sevanti nisevanti samsevanti paṭisevanti ācaranti samācaranti payirupāsanti paripucchanti paripañhantīti – attatthapaññā. **Asucī manussāti** asucinā kāyakamma samannāgatāti asucī manussā, asucinā vacīkamma samannāgatāti asucī manussā, asucinā manokamma samannāgatāti asucī manussā, asucinā pāṇātipātena...pe... asucinā adinnādānena... asucinā kāmesumicchācārena... asucinā musāvādena... asuciyā pisuṇāya vācāya samannāgatā... asuciyā pharusāya vācāya samannāgatā... asucinā samphappalāpena samannāgatā... asuciyā abhijjhāya samannāgatā... asucinā byāpādena samannāgatāti asucī manussā, asuciyā micchādiṭṭhiyā samannāgatāti asucī manussā, asuciyā cetanāya samannāgatāti asucī manussā, asuciyā patthanāya samannāgatāti asucī manussā, asucinā pañidhinā samannāgatāti asucī manussā, asucī hīnā nihīnā omakā lāmakā chatukkā parittāti – attatthapaññā asucī manussā.

Eko care khaggavisāṇakappoti. **Ekoti** so paccekasambuddho pabbajjāsaṅkhātena eko...pe... **careti** aṭṭha cariyāyo...pe... **khaggavisāṇakappoti** yathā khaggassa nāma visāṇam ekam hoti adutiyam...pe... eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Bhajanti sevanti ca kāraṇatthā, nikkāraṇā dullabhā ajja mittā;
Attatthapaññā asucī manussā, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

Catuttho vaggo.

Khaggavisāṇasuttaniddeso niṭṭhito.